פרק א
התחלת האבלות

א. משעה שנסתם הגולל פסקה האנינות ומתחילה האבלות. וסתימת הגולל היא לאחר שקברו את המת וכיסוהו בעפר. ומאותה שעה מתחיל לספור שבעה ושלושים. וכן אם כהן הוא שמיטמא למת עד שיסתמו הגולל, מיטמא עד שעה שיסתמו הקבר בעפר.

מקור הדין

במועד קטן (כז, א) תנו רבנן: מאימתי כופין את המטות? משיצא מפתח ביתו, דברי רבי אליעזר. רבי יהושע אומר: משיסתם הגולל. מעשה שמת רבן גמליאל הזקן, כיון שיצא מפתח ביתו אמר להם רבי אליעזר: כפו מטותיכם. וכיון שנסתם הגולל, אמר להם רבי יהושע: כפו מטותיכם. אמרו לו: כבר כפינו על פי זקן. עכ"ל.

ופסקו הרמב"ם (הלכות אבל א, ב) **והרא"ש** (מו"ק פרק ג סי' עח) **הלכה כר' יהושע. וכ"כ התוספות** (מו"ק יט, א ד"ה 'קובר את מתו') **שאבילות מתחלת משעת סתימת הגולל. וכ"כ בתוספות רא"ש. וכתבו שה"ה לכל דיני האבלות, אלא דחד מינייהו נקט. ע"כ. וכ"כ המאירי בחידושיו למו"ק** (שם). **יע"ש. וכ"פ הרדב"ז שסביב הרמב"ם הנ"ל. כיע"ש. והטור והשו"ע** (יו"ד סי' שעה). **ע"ש.**

מהי סתימת הגולל - מחלוקת ראשונים (רש"י ור"ת)

וחזינן לרש"י (כתובות ד, ב) **שפירש 'גולל' - זהו** כיסוי ארון המת. עכ"ל. וכן פירש בסנהדרין (מז, ב) שגולל הוא הדף שנותנים על הארון לכיסוי[א]. וכ"כ התוספות בכתובות (ד, ב ד"ה 'עד שיסתם') שבכל מקום מפרש רש"י שגולל הוא כיסוי ארונו של מת. כיע"ש. וכ"כ עוד בתוספות שבת (קנב, ב ד"ה 'עד שיסתם'). ע"ש. אכן בכתובות (ד, ב) הנ"ל הקשו התוספות בשם רבינו תם על דעת רש"י בכמה אופנים. כאשר עין רואה בגופן של דברים. וכתבו לדעת רבינו תם שגולל היא האבן, היינו המצבה שנותנים על הקבר. ובאבן שייך לשון גולל. כדכתיב וגללו את האבן וכו'. ע"כ. ואין דעת התוס' נראית נחרצת בזה. ששם בשם ר"י כתבו ליישב את כל קושיות ר"ת ולקיים פירש"י. וכן בשבת הנ"ל וכ"ה בשטמ"ק לכתובות הנ"ל [ובאור זרוע חלק ב הלכות אבלות סימן תכד]. **אבל בנזיר** (נד, א ד"ה 'הגולל') **הביאו דברי רש"י תחילה וסיימו בדברי ר"ת. ומשמע שלזאת דעתם נוטה. וכ"כ בתוס' הרא"ש** (סנהדרין מז, ב ד"ה 'משיסתם') **כדעת ר"ת. כיע"ש.**

והריטב"א הביא מחלוקת זאת בחידושיו לסוכה (כג, א). **והביא שם דברי** הגאונים שלא נחשבת סתימת הגולל בעוד

[א] ופשוט שכוונת רש"י שכל שסגרו את המת בארון חשיב סתימת הגולל אף אם לא נטמן בקרקע, אך אם לא נתנוהו בארון אלא במיטה או בארון פתוח, לא חשיב סתימת הגולל עד שיסתמו הקבר באבן או בעפר. וכמ"ש הרמב"ן להדיא בכוונת דברי רש"י. המגיה.

שמטלטלים את המת ממקום למקום עד שנותנים אותו בקבר על מנת שלא לפתוח עוד. והביא ראייה ממסכת שמחות וממדרש תהילים. כיע"ש. ובסוף דבריו כתב ונשאר המנהג שלנו קיים אע"פי שקוברים בארון וסותמים אותו בבית במסמרות, אין נוהגים אבלות. ולא חלה עד שנותנים אותו בקבר. וכ"פ רבינו הגדול הרמב"ן בספר תורת האדם. ע"כ. וכן בחידושיו למו"ק החליט הריטב"א שסתימת הגולל היא הכיסוי באבן או בעפר, ולא כיסוי הארון. ובזה יתיישב המנהג לפום מאי דקיי"ל כרבי יהושע. ע"כ. ואגב אורחיה ביאר שאבן שאמר רבינו תם, לאו דוקא[ב].

וכ"כ המאירי בחידושיו לברכות (יט, ב) שאין ראוי לומר שלא תתחיל האבלות עד שיניחו האבן, אף כשיניחנה תכף לקבורה. שהאבלות ודאי עם סוף הקבורה היא חלה. והיינו סתימת הגולל. ע"כ. וראה עוד דבריו במו"ק (כב, א) שכל עצמו של ארון אינו נקרא סתימת גולל עד שיהיה בקבר וכו'. ויש משתבשים לומר בסתימת גולל שכל שמביאים אותו בארון, סתימת הארון היא סתימת הגולל. ותמה על עצמך איך תחול אבלות למי שטרוד בצרכי קבורה. ומתוך כך צריך שתדע שאין סתימת הגולל אלא סתימה שבגמר קבורה. והיא תחילת מניין האבלות. ע"כ. וכ"כ בתוספות הרא"ש (סנהדרין מז, ב) שהאידנא שאין חוששים לשים מצבה מיד עם תיקון הקבר, גמר תיקון הקבר בעפר הוא במקום סתימת הגולל לחול עליו האבלות. ע"כ.

ומדברי אור זרוע (חלק ב הלכות אבילות סי' תכד) שהביא ראיה לפסוק כר' יהושע ממה שאמרו בפרק נגמר הדין (סנהדרין שם) רב אשי אמר אבילות מאימת קא הויא משיסתם הגולל בעפר הקבר. וכפרה הויא לאח"כ מכי חזו צערא דקברא לאחר שעה שהוא רואה שהוא טמון בעפר ומצטער. עכ"ל. ובאמת בש"ס שלפנינו לא גרסינן משיסתם הגולל "בעפר הקבר", אלא סתמא משיסתם הגולל. כיע"ש. אך מגירסתו מצאנו ראיה לשיטת ר"ת דדווקא בקבר ובעפר הוא ולא בארון כרש"י[ג].

הכרעת הב"י

ומדברי כל הפוסקים הנ"ל מתבאר שכיסוי הקבר בעפר הוא סתימת הגולל וכדעת ר"ת. וכ"כ הרדב"ז (הלכות אבל פרק א, ב), וכתב שכ"ד הרמב"ם כיע"ש. וכ"כ הב"י (יו"ד סי' שעה) **שכ"ד הרא"ש** (פרק אלו מגלחין סי' לט) **והר"ח**. וסיים דהכי נקטינן.

ביאור שיטת רש"י

איברא דהב"י (יו"ד סי' שעה) הביא דברי הרמב"ן בתורת האדם שמחלק בדברי רש"י ז"ל שאין ספק בדבריו שלא כל אדם נקבר בארון, ואע"פ כן סתימת קברו נקרא גולל. אבל בא לפרש שאם נתנוהו בארון וסתמוהו בבית, שהאבלות נוהגת לר' יהושע. וכן יודה רש"י באלו שמוליכים אותם ממקום למקום בארון, ובדעתם להוציאו משם ולקוברו, שאין מונים אלא משעת סתימת קברו. אבל עיקר פירושו של הרב ז"ל הוא

[ב] נ"ל כוונת מו"ר אבי הרה"ג המחבר זלה"ה למש"כ שם הריטב"א שכל דבר שרואה פני המת וסותמו בקרקע חשיב גולל ולאו דווקא אבן ממש, ועוד שלא תחשוב שדווקא המצבה שהיא האבן הניתנת על הקבר. וז"ל הריטב"א הנוגע לענין זה: "ובודאי שאין דין גולל זה לציון שעושין על הקבר היום שאינו רואה פני המת שכל שאינו רואה פני המת אינו בכלל גולל... ונראה מכאן שהגולל הוא הדבר העומד על המת ממש". וכ"ה בלשון הרמב"ן שהובא בב"י: "ולא לעשות נפש לקבר אלא לסתימה". המגיה.

[ג] וראה לקמן דהאור זרוע עצמו ס"ל בדעת רש"י דמיירי בסתימת הארון כשהוא מונח בעפר הקבר דווקא ונמצאת גירסתו תואמת גם לדעת רש"י. המגיה.

שסתימת קברו נקרא גולל. וסתימתו בין בבית ובין בביה"ק כשסתמוהו במסמרים על מנת שלא יפתח עוד, שהרי נעשה אצלם כמונח בקבר. ונמצא לדבריו שהמוליך את המת במיטה או בארון פתוח לביה"ק לקבור את מתו בקרקע, אינו מונה שבעה ושלושים אלא משיסתם הקבר בעפר שנותנים על המת או על הארון. נתנוהו בארון וסתמו הכיסוי במסמרים וכיוצא בהם על מנת ליתן את הארון בכוך או בקבר, מונה משעת סתימת הארון בבית לדעת הרב ז"ל. עכ"ד[ד].

וכפי זה צ"ל שמה שחולקים הפוסקים ע"ד רש"י הוא אפילו באופן זה שאין הארון עתיד להיפתח. שדווקא כיסוי הקבר או הארון בעפר נחשב לסתימת הגולל. וכן נראה מלשון השו"ע (יו"ד סי' שעה, א) וז"ל: מאימתי חל האבילות, משנקבר ונגמר סתימת הקבר בעפר, מיד מתחיל האבילות. עכ"ל.

ביאור הב"ח לדברי השו"ע

ועין רואה להרב ב"ח (ביו"ד שם) שהביא דברי השו"ע (שם, ד) וז"ל: אם נתנו המת בארון, ונתנוהו בבית אחר לפי שהיתה העיר במצור, מונים לו מיד שבעה ושלשים, אע"פ שדעתם לקברו בבית הקברות אחר המצור, וסתימת ארון הוי כקבורה וחל עליהם אבלות מיד. עכ"ל. ותמה עליו הב"ח. שנראים דברי השו"ע כסותרים זה את זה וז"ל: דבסעיף א' כתב מאימתי חלה האבלות משנקבר ונגמר סתימת הקבר בעפר וכו' דהיינו כפירוש רבינו תם והגאונים וכמו שכתב בב"י דהכי נקטינן. ואחר כך בסעיף ד' כתב הך עובדא דרבינו קלונימוס הזקן וכתב וסתימת הארון הוי כקבורה וחלה עליהם אבלות מיד דהיינו כפירוש רש"י. ואם כן הפסקים סותרין זה את זה. ונראה ליישב שודאי פירוש"י עיקר. ויש להוכיח שכך פוסק המרדכי מדלא הביא דעת ר"ת כלל. וכן ראיתי באור זרוע הגדול (סי' תקיט)[ה] שהאריך ליישב כל הקושיות על רש"י. ומסיק שפירוש רש"י עיקר ודלא כר"ת. כיע"ש. והביא האי עובדא דר' קלונימוס. אלמא דס"ל שפירוש רש"י עיקר. וגם התוס' (כתובות ד, ב) בשם ר"י יישבו כל הקושיות על רש"י. וכתבו שכ"ד הערוך כדברי רש"י. אלא שהרמב"ן כתב שלא מיירי מסתימת הארון בבית אלא כשסתמוהו במסמרים על מנת שלא לפותחו עוד. וכן עיקר. ומה שכתב בב"י ובשו"ע כדעת ר"ת וכתב דהכי נקטינן. י"ל דהיינו לכתחילה, שלא למנות תחילת האבלות אלא משעת סתימת הקבר בעפר, שכך נהגו העולם, וכמו שכתבו הרא"ש ורבינו ירוחם. ואע"פי שפירוש רש"י עיקר, מ"מ נהגו כן לפי שבארון יש לדקדק אם הארון פתוח או סתמוהו במסמרים, או אם סתמוהו על דעת שלא לפותחו עוד או לא וכו'. ולכן שלא יבואו העולם לטעות ולמנות שבעה משעת סתימת הארון נהגו כן. ועובדא דר' קלונימוס, שלא היה אפשר לסתום הקבר בעפר, ולכן מנו שבעה ושלושים לאחר שסתמו את הארון במסמרים על דעת שלא לפותחו עוד וכו'. ולפירוש ר"ת אף שכתב שסתימת הגולל היא נתינת האבן שנותנים על הקבר, מ"מ מודה שכשסתמו הקבר בעפר ונגמר סתימתו, קרינן ביה משיסתם הגולל. וא"כ מנהג שנוהג העולם עולה לכל הדעות. עכת"ד. יע"ש. והעלה שנית ככל הנ"ל בשו"ת הב"ח (בחדשות סי' נב). יע"ש.

ביאור הש"ך לדברי השו"ע

והש"ך בסי' שעה (ס"ק ה) כתב לבאר באופן אחר. שאע"ג דקי"ל בסעיף א' שאין

[ד] וכ"כ הריטב"א בחידושיו בסוכה שם בשם הרמב"ן. המגיה.

[ה] וכבר תיקנו גירסתו דבדפוסים שלנו הוא באור זרוע סי' תכד שהביא מו"ר אבי דבריו לעיל וכן לקמן. המגיה.

אבילות חל אלא משיסתם הגולל, דהיינו משנקבר ונגמר סתימת הקבר בעפר, היינו בעלמא. אבל במצור מיד שנתנוהו בבית אחר וסתמו הארון, הוי כקבורה. דהוי כשנתיאשו מלקברו, דאע"ג דרוצים לקברו אח"כ בביה"ק מ"מ השתא במצור ה"ל קבורה מעליותא לדידהו. שהרי אם תלכד העיר לא יקברוהו בענין אחר. וכן נראה בב"י. ובב"ח טרח ליישב דברי המחבר בע"א ע"ש. עכ"ל הש"ך. ולדבריו יש לחלק בין אפשר ללא אפשר לקוברו. שכיוון שלא ידוע להם מתי, ואולי לא יקברוהו בעפר, שפיר חשיב סתימת הארון כסתימת הגולל להתחיל האבלות.

מיהו ראינו להש"ך בסי' שעג (ס"ק יא) וז"ל: ע"ל ריש סי' שע"ה בטור מהו גולל שרש"י פי' גולל היינו כיסוי הארון ור"ת פי' גולל הוא אבן שנותנים על הקבר כו'. ע"ש. ובב"ח שם כתב דנקטינן כרש"י. וכתב הרמב"ן בת"ה ומביאו הטור שם דלפירש"י כשנותנים אותו בבית בארון וסותמין הכסוי במסמרים ע"ד ליתן הארון בכוך או בקבר הוי סתימה כו'. והוא תמה עליו בת"ה דהיאך אפשר לומר שאם סתמו ארונו בבית שלא יטמא בנו עליו כו'. ומביאו ב"י שם. ולפעד"נ דמה שפירש"י בכל מקום גולל היינו כסוי הארון, אין ר"ל אפילו סתמו בבית, אלא ר"ל משיסתם כסוי הארון בקבר. תדע דבפרק שואל (שבת קנב. ב) אמרינן כל שאומרים בפני המת יודע, עד שיסתום הגולל (ופירש"י גם כן התם גולל הוא כסוי שנותנים על ארונו), דכתיב וישוב העפר אל הארץ כשהיה. ופירש"י גופו קרוי עפר ומששב אל הארץ כשהיה מיד והרוח תשוב שאין בו עוד רוח. ע"כ. ולפי זה אם נסתם הארון בבית במסמרים, גם לפירש"י בנו מיטמא עליו עד שיסתם בקבר. עכ"ל הש"ך. ומוכח מדבריו דס"ל שלרש"י שלא תתחיל האבלות עד שיכוסה הארון כשהוא מונח בעפר, ולעולם הכיסוי או הדף שנותנים על הארון שמו גולל, וכשיכוסה כשהוא מונח בקבר תתחיל האבלות.

ובאמת שדברי הש"ך אינו מן החדשים שכבר כתב באור זרוע (חלק ב הלכות אבילות סי' תכד) וז"ל: הלכך נראה פירוש רש"י עיקר דגולל היינו כיסוי הקבר, ומשיסתם הגולל היינו שיסתם בעפר הקבר דאז חלה האבילות... הלכך פירש"י זצ"ל עיקר. עכ"ל. הא קמן שמפרש דברי רש"י שמה שאמרו עד שיסתם הגולל, ר"ל עד שיסתם כיסוי שעל הארון, והיינו כשהוא מונח בקבר ובעפר. ודו"ק [וכיוצא בזה כתב בערוך השולחן (יו"ד שעה סעיף א) שמשיסתם הגולל היינו משמניחים המת בקבר ונגמר סתימת הקבר בעפר באופן שאין הארון נראה עוד].

הכרעת ההלכה

דון מינה שדעת רש"י אינה דעת יחידאה, אלא שהסוברים כוותיה לא פרשו דבריו בשווה, וכפי שביארנו לעיל. ובכל אופן אין דעת רש"י דחויה לגמרי מעיקר ההלכה, שכן מצאנו בשו"ת שבות יעקב (חלק ב סי' כו) שבמקום אונס שאי אפשר לקבור בו ביום, הוי סתימת הארון "כמקצת" קבורה. ע"כ. יע"ש. וגם הגאון הנודע ביהודה (תנינא יו"ד סי' ריא) נטה קו לצרף דעת רש"י בשעת הצורך. ושמשעת סתימת הארון במסמרים תיפסק האנינות לעניין חיוב במצוות ויהיה חייב בהם. אבל לעניין שבעה ושלושים, לא יתחילו עד שיכוסה בקבר בעפר. דלא קיי"ל כרש"י.

הרי שלא מצאנו לסמוך על דעת רש"י לעניין התחלת האבילות. וכ"כ בחכמת אדם (כלל קסב אות ה) שהאבילות חלה משעה שנסתם הקבר בעפר. וע"ע בערוך השולחן (יו"ד סי' שעה אות ב) ועוד אחרונים. וגם הב"ח שכתב שעיקר כפירוש"י, מודה שהמנהג אינו כן.

אלא עד שיכסה הקבר בעפר. וכנ"ל. והמנהג יסוד גדול הוא בהלכה כנודע. וכן יש להזהר הלכה למעשה לעניין שבעה ושלושים וטומאת כהן, אם לא במקום צורך או אונס. וגם במקרים אלו אין להקל לעניין שבעה ושלושים.

מקור לאבלות שבעה

ומה שכתבנו שמתחיל לספור שבעה ימי אבילות, שכן ימי אבילות שבעה דווקא. אמרו בירושלמי מו"ק (פרק ג, ה) מניין לאבל מן התורה שבעה. ויעש לאביו אבל שבעת ימים. ולמדין דבר קודם למתן תורה. רבי יעקב בר אחא בשם רבי זעורה שמע לה מן הדא ופתח אוהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים ושמרתם את משמרת משכן ה'. כשם ששימר הקב"ה על עולמו שבעה, כך אתם שמרו על אחיכם שבעה. ומניין ששימר הקב"ה על עולמו שבעה ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ. ומתאבלין קודם שימות המת. אלא בשר ודם שאינו יודע מה עתיד להיות אינו מתאבל עד שימות המת אבל הקב"ה שהוא יודע מה עתיד להיות שימר על עולמו תחילה וכו'. ע"כ [ועיין שם עוד שיש למדים מפסוקים אחרים].

ופירש בפני משה שאע"פ שרצו ללמוד מיוסף שעשה לאביו אבל שבעת ימים, חזרו לדחות שאין לומדים מלפני מתן תורה, דשמא ניתנה תורה ונתחדשה הלכה. ע"ש. ואע"פי כן בלא ראייה מן התורה לא היו יכולים חז"ל לתקן אבל שבעת ימים, דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון. וכמו שאמרו רבותינו במקומות רבים [בפסחים ל, ב; ושם קטז, ב; וביומא לא, א; וביבמות יא, א ועוד. ובניטין סה, א נחלקו אם צריך שיהיה לו עיקר מן התורה או לא. ואכמ"ל]. **אבל** קרא ומפתח אוהל מועד וכו' לאחר מתן תורה נאמר.

ובאמת שבמדרשים הביאו חז"ל ראיה לדבר ממעשה דיוסף דכתיב ביה (בראשית נ,י) ויעש לאביו אבל שבעת ימים. וכדאיתא בבראשית רבה (פרשה ק, יג)[ז] ובדברים רבה (פרשה ט, א)[ז] ובתנחומא (ויחי אות יח) משמע שקרא דיוסף עיקר דאיתא שם: ויעש לאביו אבל שבעת ימים, מכאן שאבילות שבעת ימים, ואמרי לה מכאן ומפתח אוהל מועד לא תצאו שבעת ימים. ע"כ. וע"ע בתנחומא (שמיני אות א) שלמדו משבעת ימים שקודם המבול. ובפרקי דר' אליעזר (פרק יז) למד מיוסף. כיע"ש.

אכן בדברים רבה הנ"ל (פרשה ט, א) מייתי לה משום ר"ל מקרא (עמוס ח, י) והפכתי חגיכם לאבל. מה חג שבעת ימים אף אבל שבעת ימים. ע"כ. והוא מכוון לתלמוד דידן (מו"ק כ, א) דאיתא שם: יתיב רבי חייא בר אבא ורבי אמי ורבי יצחק נפחא אקילעא דרבי יצחק בן אלעזר, נפק מילתא מבינייהו: מנין לאבילות שבעה. דכתיב והפכתי חגיכם לאבל, מה חג שבעה אף אבילות שבעה. ע"כ. וכתבו התוס' שם (ד"ה מה חג) שמקרא דויעש לאביו אבל שבעת ימים לא מצי לאתויי. דהתם קודם קבורה. ובירושלמי משני שאין לומדים מקודם מתן תורה וכו'. ע"כ.

אכן העיר הגרע"ק בגיליון הירושלמי הנ"ל מדברי התוספות (מו"ק כא, א ד"ה ד'אי') שכתבו גבי דוד שעשה אבל לבנו מבת שבע לפני שימות. ושמא הואיל והנביא אמר לו מות ימות הרי הוא כמת, ואע"פי שהתפלל

[ז] וז"ל הב"ר: "ויעש לאביו אבל שבעת ימים, ולמה עושים שבעה כנגד שבעה ימי המשתה". ע"כ. המגיה.

[ז] וז"ל הד"ר: "ומנין אתה למד לאבל שבעת ימים א"ר אבא בר אבינא שכן מצינו ביוסף ויעש לאביו אבל שבעת ימים". ע"כ. המגיה.

עליו. וכעניין זה אמרו בירושלמי שהקב"ה היה יודע שעתיד להיות מבול והיה מתאבל על עולמו קודם המבול. עכ"ל התום'. וכפי זה מצאנו אבל אפילו לפני מיתה. וממילא אפשר לאבל לפני קבורה, ושפיר יש להוכיח מקרא דויעש לאביו אבל וגו'. ודו"ק.

וקושטא קאי שהפוסקים למדו מקרא דוהפכתי חגיכם לאבל. וכמו שכתב הרי"ף (פרק מי שמתו) **והרא"ש** (שם סי' מו). וכ"כ הרשב"א בתשובה (חלק א סי' תמו) **וכ"כ ב"י** (יו"ד סי' שעה) **ועוד**.

אלא שהרמב"ם (הלכות אבל פרק א, א) **כתב** וז"ל: מצות עשה להתאבל על הקרובים, שנאמר ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני ה', ואין אבילות מן התורה אלא ביום ראשון בלבד שהוא יום המיתה ויום הקבורה, אבל שאר השבעה ימים אינו דין תורה, אף על פי שנאמר בתורה ויעש לאביו אבל שבעת ימים ניתנה תורה ונתחדשה הלכה ומשה רבינו תקן להם לישראל שבעת ימי אבלות ושבעת ימי המשתה. עכ"ל. ונראה מדבריו שלומד מקרא דויעש לאביו אבל וגו'. וכדברי הירושלמי. רק שלאחר מתן תורה נתחדשה הלכה שאין אבלות שבעה מן התורה. כי אם יום ראשון שהוא יום מיתה וקבורה. וזאת דעת הרי"ף והרמב"ן והגאונים. וכ"כ הרדב"ז שסביב הרמב"ם הנ"ל. ודלא כדעת הסוברים שאין אבלות מן התורה כלל. כיע"ש. ואכמ"ל.

ועיין בשו"ת ישועות מלכו (בליקוטי שו"ת סי' יב) שכתב וז"ל: כלל הדבר רק מה שנזכר בתורה שאחד עשה מעשה ולא נצטווה עדיין, אין ללמוד ממנה שהרי לדעת עצמו עשה כן ולא נצטווה עדיין. אבל המצוות שנצטוו עליהם מקודם, כמו פריה ורביה לאדם, ומילה לאברהם, וכן עקידת יצחק, אין שום חילוק בין קודם מ"ת לאחריו. מיהו אעפ"י שאין ללמוד מקודם מ"ת מה שעשו מעצמם בלי ציווי, היינו דרשה גמורה. אבל אסמכתא שפיר ילפינן וזה פשוט. ע"כ.

ומצאתי לנכון להביא כאן דברי הרב תורה תמימה עה"כ (בראשית ז, י) ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ. ופירש"י אלו שבעת ימי אבלו של נח. ע"כ. והוא מהירושלמי דמו"ק (פרק ג, ה). וכתב שעניין שבעת ימים בין לאבל ובין למשתה נהוג וקבוע במנהגי הקדמונים. ששיערו שאדם יכול להתפעל ברגשותיו, בין לאבל ובין לשמחה, עד שבעה ימים. ולאחר מכן שוב אינו מתפעל אלא בשבעת ימים שמחתו או אבלו. את"ד. וכפי זה י"ל שתיקן משה שבעת ימים דווקא אע"פי שמן התורה אינו כן מחמת הכרת רגש זה אשר באדם. וצ"ע.

[**ומידי** דברי זכור אזכור מה ששאלני ידידי הרה"ג מהר"י שבח בעל מח"ם על מנהגי תפילה בהיותו תוך שבעת ימי אבלותו על מר אביו ז"ל. שכשבא לקוברו ע"י חברא קדישא לעדת התימנים בת"א תו"ת, בקשוהו המטפלים שימנה אותם שליחים לקוברו. ותמה ע"ז שמניין תבוא שליחות בדבר הקבורה. וכחידוש בעיניו ובעיני כל ישראל. והשיבותי לו מיניה וביה שכפי דברי הרמב"ם הנ"ל שלמד ענין הקבורה והאבלות מיוסף, והרי הוא נצטווה ע"י אביו וקברתני בקבורתם. הרי שמצוה על הבן לקבור את אביו הוא בעצמו. שכן גמרינן אבלות מן התורה מיוסף. ורק לענין שבעה ימים נתחדשה הלכה, אך לא לשאר מילי. וממילא כיון שאין הבן מתעסק בפועל בקבורת אביו הרי שבעי שליחות למי שמתעסק במקומו. ועכ"פ לעדת התימנים הנגררים בתר דברי הרמב"ם. ונכון הוא בס"ד].

ב. מי שמתו יקבר בעיר אחרת ואינו יודע מתי יקבר, מעת שיחזירו פניהם מללוות המת מתחילים לספור שבעה ושלשים ומתחילים להתאבל. וההולכים עם המת מונים משיקבר ויסתם הגולל [כדלעיל אות א]. ואם גדול המשפחה הולך עם המת, גם אלו שלא הלכו עם המת ונשארו בעירם אינם מתחילים אבלותם עד שיקבר ויסתם הגולל. וגדול הבית לעניין זה הוא מי שהמשפחה והאבלים סומכים עליו וסרים למשמעתו [ועיין כמה חילוקים בדין זה בהרחבת הדברים לסעיף זה].

מקור הדין

במועד קטן (כב, א) אמר להו רבא לבני מחוזא: אתון דלא אזליתו בתר ערסא, מכי מהדריתו אפייכו מבבא דאבולא אתחילו מנו. ע"כ. ופרש"י (שם) מכי אהדריתו אפייכו מבבא דאבולא - משער החיצון של העיר ומגרשיה, דאתיתו לביתא. אתחילו מנו - ימי אבילות, אף על גב דלא נקבר המת עד ימים רבים. ואף על גב דאבילות אינו חל עד שיסתום הגולל - לדידכו, דלא מחזי - חזרתכם כנסתם הגולל. עכ"ל.

קושית תוס' - חילוק גירסאות בירושלמי

וכ"כ התוספות (שם ד"ה 'מהדריתו') **אבל אותם** ההולכים עם המת, משיסתם הגולל. בין גדול הבית בבית, בין הולך לבית הקברות. וכן המנהג. עכ"ל. ולאחר מכן הביאו דברי הירושלמי (מו"ק פרק ג, ה) מת שהוליכו אותו ממקום למקום, כגון אלו דקברין במקום אחר, אית תניא תני אלו שכאן מונין משיצא המת, ואלו ששם מונין משנסתם הגולל. ואית תני הני והני משנסתם הגולל. ורב סימון בשם ריב"ל הכל הולך אחר גדול המשפחה. ר' יעקב בשם ר' יוסי לחומרין. מהו לחומרין שאם היה גדול המשפחה כאן, אלו שכאן מונין משיצא המת, ואלו ששם מונין משנסתם הגולל. וגדול המשפחה שם, אלו ואלו מונין משיסתם הגולל. ע"כ.

וחקשו התוס' על דברי הירושלמי דמהו לחומרא הא זימנין אזלינן לקולא בתר גדול הבית כגון שגדול המשפחה כאן שכולם מונין משיצא המת מן הבית דהוה קולא. לכן נראה לפרש שאם גדול המשפחה כאן מונין מיד ומתחילין להתאבל עמו לכבודו מיד כשישמעו אפילו שלא בפניו, אבל עיקר אבילות יתחילו למנות משיסתום הגולל. וכן איתא בהדיא ר"ג זוגה דמכת אחתיה סליק אחיה עמה אמר ליה רבי מנא כיון שיש גדול הבית מסלקת גבי אחוך שלוף סנדלא. ובתוספות הרב פירש שהש"ס אינו מחלק כך. עכ"ד תום'.

ולפי גירסא זאת קושייתם אינה מובנת, שודאי חומרא היא ללכת אחר גדול הבית. שאם הוא כאן, אלו שכאן מונים משיצא המת, ואלו שהולכים עם המת מונים משיסתם הגולל. ואין כאן קולא להקדים מניינם של אלו שהולכים עם המת שיתחילו למנות משיצא מן הבית.

ונראה שהגירסא שעמדה לפניהם היא כגירסת **הרא"ש** (מו"ק פרק ג, טל) **וז"ל:** הרי שמוליכין ממקום למקום, כגון אלו דקסרין דקברין בבית בירי, אית תנא תני אלו שכאן מונין משיצא המת ואלו ששם מונין משיסתם הגולל. ואית תנא תני אלו ואלו מונין משיסתם הגולל. ר' סימון בשם ריב"ל הכל הולך אחר גדול משפחה. מהו אחר גדול

המשפחה ר' יעקב בר אחא בשם ר' יוסי לחומרא שאם היה גדול המשפחה כאן, אלו ואלו מונין משיצא המת. ואם היה גדול משפחה שם, אלו ואלו מונין משיסתם הגולל. אין שם גדול משפחה, אלו שכאן מונין משיצא המת ואלו ששם מונין משיסתם. ע"כ. ובזה תצדק קושיית התוס'. ודו"ק. וכבר העיר בזה מר"ן ז"ל בב"י (יו"ד סי' שעה). וצ"ל שט"ס יש בתוספות שלפנינו. ושגירסתם היתה כגירסת הרא"ש. וגם הטור נגרר אחר גירסת הרא"ש. וכ"נ מדברי הרמב"ן בתורת האדם [וראה עוד להרמב"ן במלחמות מו"ק פרק ג שודאי כגירסת הרא"ש היא בלי ספק. כיע"ש. אולם בשיירי הקרבן על ירושלמי הנ"ל אחר שהביא גירסת התוס' והרא"ש כתב שכגירסתנו נראה עיקר. יע"ש].

ומ"מ כתב הרא"ש שהירושלמי לעניין התחלת האבלות ידבר. וכסוגיין דאמר להו רבא לבני מחוזא וכו'. וקמ"ל הירושלמי שיש חילוק כשיש שם גדול. ע"כ.

ואולם ראיתי להב"ח (סי' שעה) שרצה ליישב קושיית התוס' שאם גדול הבית נמצא כאן, אלו ואלו צריכים למנות משעה שיצא המת מן הבית. ואע"פי כן זו חומרא להם שבעודם בדרך צריכים לטרוח ולנהוג אבלות. ואם גדול הבית הלך עם המת צריכים אלו שבבית להמתין שלא לנהוג אבלות עד שיסתם הגולל. וזהו ג"כ חומרא להם. וזה הפירוש נראה פשוט ולא ידעתי מה דחקו התוס' לפרש בדוחק וכו'. ע"כ. ולכאורה נראה שיש לדחות שכיוון שיתחילו האבלות משעה שיצא המת מהבית, הוי קולא מה שמסיימים בפחות משבעה ימים משיסתם הגולל. וצ"ע.

מחלוקת רמב"ן ובה"ג

אבן הרמב"ן בתורת האדם, הובא לשונו בניימוק"י במו"ק הנ"ל, כתב שלא נאמר דין זה של החזרת פנים מהמת אלא במוליכים אותו לקוברו בעיר אחרת. שמכיוון שמסרוהו למוליכים אותו והחזירו פניהם ממנו, כבר נתייאשו ממנו, וייאוש כסתימת הגולל. אבל בקוברים אותו בבית הקברות הסמוך לעירם, והם חוזרים מיד בו ביום, אין נוהגים אבלות עליו עד שיחזרו הקרובים ויאמרו שכבר נקבר. שהרי דעתם עליו, וכמונח לפניהם דמי, ואסור לאכול בשר. אבל בעל הלכות כתב אי דמית במעלי דיומא טבא, ודחילו דילמא מספקי למקבריה מקמי יו"ט, ושקלוהו עכו"ם ואמטיוהו למקבריה, כד נפיק ממתא ואכסיא ליה מקרובים חדא שעתא מקמי דליעול רגל, חלה עליהם אבלות ובטלה ממנו גזרת שבעה. ופסיקנא הלכה כר"ש, דאמר שמואל הלכה כהמיקל באבלות. ע"כ.

ומבוארת מחלוקתם שלהרמב"ן אינו נוהג דין החזרת פנים אלא בקובר בעיר אחרת. ולדעת בעל הלכות, אפילו הנקבר בסמוך לעיר, חלה האבלות ומהני החזרת פנים להחיל האבלות.

דעת הרמב"ם

ודעת הרמב"ם כפי דעת הרמב"ן ז"ל שכן פסק בפרק א דאבל (הלכה ה) מי שדרכן לשלוח המת למדינה אחרת לקוברו, ואינם יודעים מתי יקבר, מעת שיחזרו פניהן מללוותו מתחילין למנות שבעה ושלשים ומתחילין להתאבל. עכ"ל. ונראה שדבריו הן כפשט הגמרא דמו"ק הנ"ל, וכפירוש"י ז"ל שכתב שמוליכים המיטה מבבל לא"י לקבור. כיע"ש. וכ"נ מדברי הכסף משנה (שם), וכן מבואר בדברי הרדב"ז (שם) כמו שכתב הרמב"ן בחילוקו. יע"ש.

דעת הרא"ש ודברי הב"י

ומיהו דברי הרא"ש (מו"ק פרק ג' סי' טל) מורים כל בתר איפכא. שאחר שהביא דברי בעל הלכות במי שמסופק אם יקבר מתו לפני כניסת יו"ט ושלחו ביד עכו"ם שנוהג אבלות משעה שהחזיר פניהם מן המת וכו', כתב

ודלא כהרמב"ן שכתב שלא נאמרו הדברים האלה אלא במוליכים המת לקוברו בעיר אחרת וכו'. וכ"כ הרמב"ם. ע"כ. ומשמע שחולק ע"ד הרמב"ם והרמב"ן הנ"ל.

אלא שהטור (יו"ד סי' שעה) לאחר שהביא דברי הרמב"ם והרמב"ן סיים וז"ל: וכן מסקנת אבי הרא"ש כהרמב"ם ז"ל. עכ"ל. ותמה ב"י עליו שהדברים מוכיחים יותר דס"ל כבעל הלכות, שכ"כ ודלא כהרמב"ן. ומ"מ כיון שדברי בעל הלכות אינם מבוארים להדיא, ואפשר דלא מיירי אלא בקוברים אותו בעיר אחרת דוקא, והרמב"ם והרמב"ן מסכימים כן כשקוברים בעיר אחרת דווקא הוא דקאמר רבא, הכי נקטינן. ע"כ. וקצת יש להעיר על דברי הב"י שהרמב"ן גופיה מבאר דברי בעל הלכות שקובר באותה עיר. ואפילו הכי ס"ל שכך דינו. כיע"ש.

סתירה בדברי השו"ע ותירוצה

והנה עיניכם הרואות בשו"ע (שצט, יד) וז"ל: מת לו מת בערב יו"ט, ונתיירא שמא לא יספיק לקוברו מבעוד יום, ומסרו לעובדי כוכבים שיוליכוהו לקוברו, כיון שהוציאוהו מהעיר ונתכסה מעיני הקרובים חלה עליו אבלות. ואם הוא שעה אחת קודם הרגל, ונהג בו אבילות, בטלה לה גזירת שבעה אע"פ שנקבר ביום טוב. עכ"ל. והרי פסק כבעל הלכות בזה.

וכבר הקשה עליו בדגמ"ר (סי' שעה) שאע"פי שאפשר לחלק ביניהם שכשמוסר את המת לעכו"ם בערב יו"ט, כיון שאין האבל יכול לסייע בקבורה ואין דעתו על הקבורה, הרי זה כמי ששלחו לעיר אחרת, ובזה לא שייך לומר שימתינו עד שיחזרו מבית הקברות. אבל לאחר עיון בדברי הרא"ש והרמב"ן, מוכח שהרמב"ן פליג אבעל הלכות אפילו בהמוסר לעכו"ם בערב יו"ט. וא"כ דברי המחבר לקמן (שצט, יד) צ"ע שסתם דבריו ולא חילק בין קברוהו בעירו לבין קברוהו בעיר אחרת. ואולי המחבר לעצמו הכריע לחלק בין הפרקים כמו שכתבתי. עכ"ד.

ועיין בערוך השולחן (סי' שצט בסופו) שנתן טעם לחילוק שכיוון שרוצים לסלק עצמם מהקבורה הרי זה לגביהם כלאחר קבורה. כיע"ש. ועל פניו נראים דבריו ביאור לדברי הדגמ"ר.

דברי הרדב"ז

ושו"ר בשו"ת הרדב"ז (חלק ד סי' סג) שכתב וז"ל: ואי לאו דמסתפינא ה"א דאין בה"ג חלוק. דע"כ לא קאמר הרב אלא בזמן שמסרו לנכרים עם הכנסת יום טוב, דאז ודאי מתייאשין ממנו. אבל מסרוהו לכתפים ישראל ובחול, כיון שיש זמן שיקברוהו ויודיעו קרוביו אין מתיאשין ממנו עד שידעו ומאותה שעה חלה עליהם אבלות. עכ"ל. ולפום ריהטא נראה ברור שתלוי בדעתם על המת או אין דעתם על המת. שכל שנפטרו ממנו ולא יסייעו בקבורתו או ידעו ממנה מחמת דבר זה או אחר, כגון בערב יו"ט, שוב אין דעתם להמתין עד שיסתם הגולל. ובחול הואיל ויש זמן שיקברוהו ויודיעו הדבר לקרוביו, עדיין דעתם על המת עד שיסתם הגולל.

וכיוצא בזה כתב בשו"ת מים עמוקים (חלק ב סי' נב) על מה שכתב הרמב"ן שהקוברים בביה"ק הממוך לעיר אין נוהגים אבלות עד שיחזרו ויאמרו להם שכבר נקבר. וכתב וז"ל: שמא היינו טעמא דאינו מתחיל אלא משיאמר להם שנקבר, משום דא"א לדעת מתי יקבר. וכיון דלא ברירא שעת התחלה, אינה חלה עד שיחזרו ויאמרו להם שכבר נקבר. וכן נראה מדברי הרמב"ם ז"ל שכתב מי ששולח המת למדינה אחרת לקוברו ואינו יודע מתי יקבר כו'. נראה דהך עובדא כשאינו יודע מתי יקבר הוא, הא יודע מתי יקבר מונה מעת הקבורה. וה"ה במה שאמר הרמב"ן שאינו מתאבל עד שיאמרו לו שנקבר. שלא אמר כן אלא משום שאינו יודע

מתי יקבר. אבל הכא[ח] דהיה ע"ש והיו יודעים האבלים בבירור דעכ"פ יקבר קודם בין השמשות, דאחר בין השמשות לא יכנסו בספק חלול שבת לקברו, גם קודם לכן לא יקדימו לקברו, משום דמדקדקים לקברו סמוך לחשכה כל שאפשר. א"כ בעת הקבורה מיד חלה עליהם האבלות, דה"ל אז עדיין יום ו'. ואף את"ל דאין בין הקבורה ובין השמשות שעה שיחול עליו האבלות כלל, מ"מ בין השמשות גופיה עולה ליום שעבר כיון דספקא הוא ואבלות דרבנן וספק דרבנן לקולא. ע"כ

[ומה שכתב שבה"ש עולה להם משום שאבלות דרבנן והוי ספקא דרבנן. ע"כ. לכאורה צ"ע. שהרי יום מיתה וקבורה מן התורה, וכמו שפסק הרמב"ם להדיא בריש הלכות אבלות, והוי ספיקא דאורייתא. וי"ל כמו שכתב בשו"ת יביע אומר (חלק ד יו"ד סי' כח) דקיי"ל הלכה כדברי המיקל באבל אפילו באבילות דיום ראשון דהוי דאורייתא לכמה פוסקים. וכמבואר בתוס' עירובין (מו, א), ובמרדכי (פ"ג דמו"ק סי' תתקטז). וכן מוכח מדברי הרמב"ם (הלכות אבל א, ח ובלח"מ שם). וכ"כ הכנה"ג יו"ד (סי' שפז בהגהב"י אות ב) מהמהרי"ל סי' קעד בשם ר"י. וע"ע למהר"ש קלוגר בחכמת שלמה סימן שעה שהביא דעת הרב בית הלל שבנקבר בין השמשות אינו מונה. ואם הוא ערב הרגל צריך למנות אחרי הרגל. ונראה הטעם ע"פ מה שכתב הש"ך שכל דאיתחזק איסורא לא אמרינן ספק דרבנן לקולא. ומיהו כיוון שרוב הפוסקים חולקים עליו בזה י"ל שאבלות דרבנן וספקה להקל. ועוד דהלכה כמיקל באבלות. אלא שבתוס' מו"ק כד עמוד ב ד"ה ה'הלכה כדברי ר"ב' כתבו שנקבר ע"ש סמוך לחשיכה. ע"ש. ומוכח שלא מהני ביה"ש. ובראנ"ח כתב דמהני. ומתוס' לא משמע כן. וצ"ע].

וראיתי להגר"ח פאלג'י בשו"ת חיים ביד (סי' קד) שכתב שמי שמסרוהו לקבורה בע"ש סמוך לחשיכה ונעשה ליל שבת וקברוהו בליל שבת שאף בזאת אין מתאבלים עד שיחזרו מבית הקברות ויאמרו להם שנקבר. ושהיכא שנקבר בשבת באיסור אין יום שבת עולה ליום אחד. ע"כ. וכתב לעיין בספר ברך יצחק די פאם (יו"ד סי' ד דף יב, א), ובספר חינוך בית יהודה (סי' צג). ע"ש.

וכפי כל הנ"ל מר"ן ז"ל מזכה שטרא אליבא דבי תרי. ואפילו לתירוצו של הדגמ"ר שיש לחלק בין מסרוהו לעכו"ם לבין מסרוהו לישראל, עדיין אין זה ברור בדעת הרמב"ם והרמב"ן שפסק מר"ן כמותם, וכפי שהרגיש הדגמ"ר עצמו. יע"ש. וצ"ע בדעת מר"ן ז"ל[ט].

דעת השו"ע בגדול הבית

איברא שלדעת הירושלמי יש לחלק בדין גדול הבית ומקום המצאותו. וכפי שכתב הרא"ש (מו"ק פרק ג סי' טל) שהירושלמי בא להשמיענו דין גדול הבית. כיע"ש. שכפי

[ח] בשאלתו שם נשאל כשמסרו את המת לקברנים יהודים ביום שישי בעוד היום גדול, ובשבת חזרו הקברנים והודיעום שקברוהו. והעלה שכיון שיודעים בבירור שיקבר קודם ביה"ש, עליהם לנהוג אבילות מביה"ש אף קודם שיודיעום הקברנים, דהוי כיודעים בבירור. המגיה.

[ט] ואנא עניא אחר המחי"ר נראה דעת מר"ן ברורה כפי דברי הרדב"ז ומהראנ"ח הניתנים למעלה, דהכל תלי בדעת וידיעת האבלים. ולכן כשמסרוהו לנכרים, נכונים דברי בה"ג דנתייאשו מעסק בקבורת המת ואף מידיעת זמן הקבורה, ובזה פסק מר"ן בסי' שצט, יד כבה"ג דמשעת חזרת פנים, וכמו שרצה להוכיח הרדב"ז שאין בה"ג פליג אדברי הרמב"ן. משא"כ בנמסר ליהודים או בשיש לאבלים יכולת לדעת מתי נקבר, בזה אינם מונים עד שידעו שנקבר. ואף דברי מהר"ח פאלאג'י שכתב שאף בע"ש לא יתחילו אבלות עד שיחזרו מביה"ק ויאמרו להם שנקבר, התם מיירי שמסרוהו ליהודים לקוברו, וכדמוכח מדבריו בסוף תשובתו שכתב שכשקברוהו באיסור אין יום השבת עולה ליום אחד. כנלע"ד הקטן. ונפק"מ גדולה עולה מדברי הרדב"ז ומהראנ"ח כאשר נודע ענין המיתה לאדם הנמצא בארץ רחוקה, ובפרט בזה"ז שיכולים ליידע אותו בוודאות מיידית לאחר הקבורה, ממתי מונה אבלותו וכאשר האריך מו"ר אבי הרה"ג המחבר זלה"ה לקמן סעיף ג בדברי הרוא"א ונראה דעתו נוטה כדברינו הנ"ל דתלי בדעת. ואולי אין ממש בדברי. המגיה.

הירושלמי אם נשאר גדול הבית ולא יצא עם המת, אלו שנשארו בבית עמו מונים משעת יציאת המת. ואלו שהלכו עם המת מונים משעת סתימת הגולל. וכ"פ מר"ן (שעה, ב) וז"ל: מי שדרכם לשלוח המת למדינה אחרת לקוברו, ואינם יודעים מתי יקבר, מעת שיחזרו פניהם מללוות מתחילין למנות שבעה ושלשים ומתחילין להתאבל. וההולכים עמו, מונים משיקבר. ואם גדול המשפחה הולך עמו, אף אלו שבכאן אינם מונים אלא משיקבר כו'. עכ"ל.

ויש ליישב בזה הסתירה לכאורה שבין דבריו אלו לבין מה שפסק לקמן (סעיף יד), שמסתמא בערב יו"ט סמוך לחשיכה, גם גדול הבית לא הלך עם המת לקוברו. וממילא הכל מונים עם גדול הבית משעה שהחזירו פניהם מן המת.

דעת הרמב"ם בגדול הבית

אך זאת י"ל שדין גדול הבית לא הוזכר בדברי הרמב"ם. ונחלקו בזה הרדב"ז והלחם משנה. שלדעת הרדב"ז אע"פי שלא הזכיר הרמב"ם דין גדול הבית, הרי שי"ל שסמך על דבריו שבהלכה ז' בפרק הנ"ל שהזכיר מדין זה. ואילו הלח"מ כתב שלא הזכירו משום דס"ל כדברי התוס' (מו"ק כב, א סוד"ה ובי מהדריתו) שכתבו שמדלא מחלק ש"ס דילן, לא ס"ל כחילוקו של הירושלמי בזה. כיע"ש. ולכן פסק הרמב"ם כגמרא דילן. ע"כ. ע"ש. אבל דעת מר"ן ז"ל ברורה לחלק בכך, וכפי שפסק בפירוש (שעה, ב) והבאנו לשונו לעיל. ע"ש.

ושו"ת בשו"ת דרכי נועם (חלק יו"ד סי' ס) שעמד ע"ד מר"ן ז"ל בזה וכתב שלענין עיקר הדין אם הולכים אחר גדול המשפחה כשהלך עם המת, פסק דלא כהרמב"ם מכח הירושלמי שכתבנו לעיל. אעפ"י שהרמב"ם לא חש על הירושלמי, פסק בזה כדברי הרא"ש והטור והרי"ץ גיאת ז"ל. והם שני דינין לא ראי זה כראי זה. כשהלך גדול המשפחה עם המת, פסק כדברי הרא"ש והטור והרי"ץ גיאת ז"ל שהכל הולך אחר גדול המשפחה ואף אלו שבכאן אין מונים כי אם משיסתם הגולל ודלא כהרמב"ם. עכ"ד[י] [ומיהו יש להעיר מדברי רש"י (מו"ק כב עמוד א ד"ה 'מונה עמהם') וז"ל: שאבלות שלהם התחילה משיחזרו פניהם מן המת. ואבלות של גדול לא התחיל עד שיסתם הגולל. וצ"ע].

גדר גדול הבית

ומי הוא גדול הבית כתב הרא"ש במסכת מו"ק (פרק ג סי' טל) ששאלו לה"ר יצחק בן גיאות מאן גדול הבית. ההוא דסמיך ביתא עלויה וגרירי כולהו בתריה, לא שנא בן קטן ולא שנא אח קטן. ע"כ. אבל מצינו להרשב"א בתשובה (חלק א סי' תעח) וז"ל: מה שאמרת אם נאמר כן בכל אבלות, כגון מי שמתה אשתו ואח אשתו בא ממקום קרוב, מונה עמו שהוא גדול הבית וחייב בקבורתה, אע"פ שהאח מצטער יותר ממנו. תשובה. באמת נראה שהבעל קרוי באבל זה גדול הבית, מפני שהוא חייב בקבורתה ולהיטפל בה יותר מן האח, ואפילו מן האב. ואין הולכין אחר המצטער יותר, שאין כל הדעות שוות. ועוד שאין לך מצטער כבעל שאין אשה מתה אלא לבעלה. עכ"ל. וכפי זה מי שחייב בקבורה

[י] ע"ש בשאלתו שנשאל על הנראה כסתירה בדברי מר"ן וז"ל השאלה: "עוד שאלת שדברי מר"ן ז"ל פליג מדידיה אדידיה ממ"ש בשלחנו הטהור למה שכתב בספר בית יוסף. וזה שבסי' שע"ה ס"ב כתב שאם הלך גדול המשפחה עם המת, אף אלו שבכאן אינם מונין אלא משיקבר. ובבית יוסף כתב ולענין הלכה כיון שהרי"ף והרמב"ם מסכימין לדעת אחת הכי נקטינן. ולדברי הרי"ף והרמב"ם גדול הבית שהלך לבית הקברות אינו מונה אלא משיסתום הגולל והם מונים משיחזרו פניהם". ע"כ. וע"ש באורך. המגיה.

הוא גדול הבית. אך אין הדבר מוחלט. שכ"כ הרשב"א בחלק א (סי' תקלב) וז"ל: ומכל מקום מעניין מה שנסתפק באיזה יקרא גדול, או האם שאינה יורשת או הבן היורש. אין הדבר תלוי בראוי לירש אלא כל מי שעיקר הבית תלוי בו. וכן פירש הרי"ץ גיאת ז"ל. ואם האם עיקר הבית, היא תקרא גדול הבית אפילו אצל הבן. ואם הבן עיקר הבית ואפילו קטן, או האח, יקרא גדול הבית בדבר זה. כל שעיקר הבית תלוי עליו נקרא גדול הבית. עכ"ל. הרי שמסכימה דעתו לדעת הרי"ץ גיאת.

ואולם בשו"ת חיים ביד (סי' קח) כתב וז"ל: הרב בית דוד (סי' קעו) שצידד לומר אם מאן דסמיך ביתא הוא להוצאות הבית או להוצאת הקבורה והתכריכים כמו שיע"ש... וגם צידד לומר לטעם שנקרא גדול הבית המצטער במיתתו יותר וע"ז צידד לומר כי אשתו היא המצטערת יותר מאחרים כי אין האיש מת אלא לאשתו. זהו כתבו הב"ד למטוניה במי שאמר כי גדול הבית הוא המצטער יותר, כתב שאשה שהיא עקרת הבית בלא"ה, ועליה היתה מוטלת הוצאות צורכי קבורה ותכריכים, וזהו עשאו לעיקר קריאת גדול הבית. אלא דאי משום מ"ש המצטער יותר, הגם שכבר דחאו בב' ידים טעם זה שם, עכ"ז בנדון שלו שהיתה אשתו עקרת הבית והיא נקראת גדול הבית, כתב ג"כ ששייך טעם זה שמצטערת יותר, כאשר מבואר בדברי הרב"ד שם. ועמ"ש הרב סם חיי סי' ה בזה. ע"כ דברי הרב חיים ביד. ובאמת שכבר דחה הרשב"א טעם זה דצער. אלא דחזי לאצטרופי. ומ"מ כפי דברי הב"ד הנ"ל נמצא שלעיתים יקרא גדול הבית מי שנושא בהוצאות הקבורה.

ועוד ראיתי בשו"ת שמש צדקה (יו"ד סי' נח) שכתב דע"כ לא אמרו שיהיה אדם מונה עם גדול הבית אלא במי שנגרר אחריו, כמו בניו ובני ביתו של אדם הסרים אל משמעתו או סמוכים אל שלחנו ויושבים ודרים בביתו, דאז נקרא הוא גדול הבית לגביהם והם נמשכים אחריו וגרירי אבתריה. אבל בנ"ד ששמעון זה אינו דר עם לוי אחיו בעיר אחת, ואולי הוא גדול ממנו, זאת ועוד שעיקר בית האבילות היא בית יהודה בעל דינה ששם מת המת והמנחמים מצוים אצלו והוא נקרא גדול הבית וכו'. ועוד שהוגד לי מפי מגידי אמת שזקני העיר הזאת עודם בחיים חיותם בעלי הוראה לא דנו דין גדול הבית אלא בבנים לגבי אב או באחים קטנים לגבי הגדולים כשהיו אוכלים מתפיסת הבית, דאז גרירי אבתריה ומסתמא הולכים אחר מעשיו ונמשכים אחריו. אבל באחים הדרים בבית לבדו ומופרדים איש מעל אחיו לא דנו בהם מעולם דין זה. ע"כ. וכ"כ בשו"ת יהודה יעלה (חלק א יו"ד סי' שפד). ע"ש. ומעתה י"ל שדווקא בסרים למשמעתו או סמוכים על שולחנו ודרים בביתו, וכדברי הרי"ץ גיאת והרשב"א. אך נתחדש שבהעדר התנאים הללו, וכגון שגר בעיר אחרת וכיוצא בזה, מי שנעשה ביתו מקום האבלות ולשם יבואו המנחמים יקרא גדול הבית. יע"ש.

סיכום גדר גדול הבית

ומתוך התבוננות בדברי הפוסקים רו"א הנ"ל נראה שכל ההגדרות נכונות. ויסודם אינו שונה מיסודו של מהרי"ץ גיאת, שבכולם יסורו למרותו ולמשמעתו של זה. בין יהיה עיקר הבית שסומכים עליו ועל שולחנו, בין יהיה זה שנושא בעול תשלום התכריכים ושאר הוצאות הקבורה, בין יהיה זה שישבו האבלים בביתו. שבכל אחד מהם י"ל שהוא גדול הבית, ואחריו נגררים בני הבית האבלים. ואם הלך עם המת, אין מתחילים האבלות עד שיחזור מביה"ק. ואם נשאר עמם ולא הלך עם המת, משיחזירו פניהם מן המת חלה עליהם האבלות וכפי שפסק השו"ע (סי' שעה, ב).

ג. מת לו מת במדינה אחרת והודיעו לו על ידי מברק או טלפון וכיוצא בזה, אם הודיעו לו מתי יקבר המת, אינו מתחיל האבלות עד לאותה שעה שמשער שכבר נקבר. ואם לא הודיעו לו שעת הקבורה, וגם אין עתידים להודיע לו, יתחיל אבלותו מיד, שמן הסתם הודיעו לו סמוך לקבורה. ובמצב שהודיעו לו מתי יקבר המת, אין צריך להודיעו בכל עת על ידי טלפון נייד או דבר אחר, ודי שיתחיל האבלות מהשעה המשוערת.

דעת הנצי"ב - משיסתם הגולל

כתב הנצי"ב בשו"ת משיב דבר (חלק ב סי' עב) וז"ל: אשר חקר הלכה למעשה במי שנודע לו ע"י דילוג רב [מברק] שמת קרובו שחייב להתאבל עליו במקום אחר. ונסתם הגולל ביום מחר או שלישי, מאימתי יתחיל האבלות. אם יש לו דין מת אשר משלחים אותו למקום אחר שמתחילים להתאבל מיד. נראה ברור דזה הדין [המבואר בשו"ע שעה, ב] אינו אלא במי שמתו מוטל לפניו והוא מתעסק עמו, ואז כשמוסרו לקוברו נפטר הוא ממנו ונוהג אבילות. משא"כ מי שהוא בעיר אחרת ולא נתעסק עמו, אינו נוהג אבלות עד שנקבר ממש. והכי מבואר ביו"ד סי' שע"ה ס"ו מי שהודיעוהו שצלבו גוים קרובו בעיר אחרת ונהג אבילות מיד כו' וחוזר ומונה משיקבר. הרי אף על גב שאין בדעתו לילך לאותה עיר בקבורתו, מ"מ אין עליו חיוב האבלות עד שיקבר. ולא עוד אלא שיש עליו דין אונן לאסור עליו בשר ויין עד שישמע שנקבר (כמבואר בעובדא דר"ת שנודע לו שמתה אחותו במקום רחוק ממנו ואכל בשר ושתה יין משום שיש לה בעל ואינה מוטלת עליו. וחלקו עליו כמבואר בראש"ש מו"ק סי' ק"ב) והכי מבואר בסי' שמ"א ס"ג מקום שנוהגים כו' ולאחר שנתעסקו הקרובים בצרכי הקבורה ומסרוהו להם מותרים הקרובים בבשר ויין. הרי דוקא אם נתעסקו הקרובים, וכלשון הירושלמי שהביא הרא"ש שם, מי שנמסר לרבים אוכל בשר ושותה יין. דוקא נמסר מיד ליד משמע, וכדאיתא במסכת ב"מ ח' דלשון מסירה כאדם המוסר דבר לחברו. ולא קאמר בירושלמי אם מתעסקים בו אחרים הוא אוכל בשר ושותה יין. וה"ה אם המת בעיר אחרת, וכמבואר שם ס"א. אלא שבזה נחלקו ר"ת והרא"ש בהא דמתה אחותו של ר"ת בעיר אחרת והובא בש"ך שם. אבל אבלות ודאי אינו נוהג עד שיקבר. ומה שדקדק מע"כ נ"י מלשון הרמב"ם ושו"ע סי' שע"ה ס"ב מה שכתבו ואינם יודעים מתי יקבר מונה משיחזרו כו'. דקדוק נכון הוא ונראה ברור דלא שיש נ"מ אם יודעים שיקבר למחר או ליום השלישי וכדומה. אלא בא לאפוקי אם יקבר היום אין חיוב האבלות מיד שנמסר לכתפים ולא בא זה הדין להחמיר על הקרובים אלא להקל להתחיל מנין שבעה מאותו יום. והכי דייק לשון הגמרא במו"ק (כ"ב ע"א) מכי מהדריתו אפייכו מבבא דאבילא אתחילו מנו. ולא קאמר אתחילו אבלו. אלא אם אין נ"מ במנין אין עליהם חומר מנהג אבלות. ורק אם יש נ"מ במנין שבעה ינהיגו אבלות מיד כדי שימנו מאותו יום. עכ"ד. ומבואר שלא חלה האבלות על הנמצאים במדינה אחרת אלא משיסתם הגולל.

דעת מהרש"ם - משעת מיתה

ברם. בשו"ת מהרש"ם (חלק ב סי' רם) שנשאל באחד שנודע לו ע"י טלגרם שמתה אחותו בעיר וויען [וינה], ונודע כי לא יקברוה עד אחר ב' ימים מעל"ע משעת מיתה, והוא לא יוכל לבא עוד שמה משעה שנודע לו עד

שעת קבורה. אימת יתחיל להתאבל אם מיד או משעת קבורה. וחכם אחד הביא ראיה מלשון הרמב"ם שכתב מי שדרכו לשלוח את המת למדינה אחרת לקוברו ואינם יודעים מתי יקבר וכו'. משמע דדוקא משום שאינם יודעים שעת קבורה, אבל ביודע ימתין עד שעת קבורה. ובפרט מדברי הב"ח מוכח כן יותר שכתב דהטעם משום דבעיר אחרת א"י מתי יקבר. משא"כ אם הוא בעירו, יוכל לידע שעת קבורה. ורו"מ השיג עליו. והנה לא אכחד כי בענין כזה אין בו מקום לחתור היבשה במקור נפתח מה מני יהלוך. אבל הנה מאז ראיתי בספר שד"ח מערכת אבל סוס"י בשם מהרא"ף שפסק דאין האבילות מתחיל עד שעת קבורה. דהא מה שמשהין הזמן ההוא, משום שחוששין שמא חי הוא. א"כ לא נתייאשו ממנו ולא יתכן למנות אבילות כיון דהמטפלים בקבורתו אין מתייאשין עוד ממנו ע"ש. אבל לענ"ד דבריו תמוהים דכבר האריך בתשובות ח"ס סי' של"ח והביא בשם הגאון רי"ע וגם הוא הסכים עמו דאין לספק כלל שמא לא מת. וגם אם אירע פ"א שחזר וחי הוא רק מקרה אחד לאלף שנים, ואפילו מיעוטא דמיעוטא לא הוי (ועיין תשובת חיים שאל סי' כה אות ב בזה). ואיך נימא דהוי כלא נתייאשו והוא רק חק מטעם המלך וגדוליו. אבל הלב יודע ומתייאש בבירור ואינו מצפה כלל שיחיה. עוד וגם נראה דהעיקר דהרמב"ם נקט הא דא"י מתי יקבר משום אורחא דמלתא ועיקר הטעם כמ"ש הרמב"ן מפני שאין דעתו עליו... ויפה כתב רו"מ דמדהשוה הב"י דעת רמב"ם עם דעת הרמב"ן מוכח דאין חילוק ביניהם. ובאמת שא"צ לדייק כן מהב"י כי בהרא"ש שם העתיק דברי הרמב"ן ושכ"כ הרמב"ם וכ"ה בטור שם. ועוד שהרי בהרמב"ן ורא"ש וקיצור פסקי הרא"ש מבואר דטעם החילוק משום דבמוליך לעיר אחרת אין דעתו עליו משא"כ בעירו. וכיון שכתב שכ"ה גם דעת הרמב"ם א"כ בע"כ דלא כהב"ח בשיטת רמב"ם. וגם י"ל דכונת רמב"ם כיון דע"פ רוב לא נודע שעת קבורה במוליך ממל"מ, גם אם לפעמים מזדמן שיודע מזה, מ"מ לא פליג ומתחיל להתאבל מיד. וכן י"ל בדעת הב"ח. ולכן גם אם בנ"ד הודיעו שעה הקבוע להקבורה, וכפי מנהג המקום שם לא יתאחר משעה הקבוע, מ"מ לא פליג בדבר כמו בכל תקנת חז"ל... לכן לענ"ד יתחיל מיד להתאבל. עכ"ד. ע"ש.

ובאמת שלא ראה מהרש"ם המשך הדברים המובאים בשדי חמד (פאת השדה מערכת אבלות אסיפת דינים אות יד) **בשם אחד מחכמי הדור** שהשיג ע"ד השדי חמד בזה. והקשה שאם משום שחוששים לשמא חי וע"כ משהין אותו איזה זמן לא חלה עליהם אנינות, וכבר כתב הגוב"י **תניינא** (יו"ד סי' ריא) שחלילה לומר כן, אלא חלה האנינות. שאיננו מספקים אותו לחי. ואפילו כשגדול הבית הוא במקום אחר, כיון שהאבלים לה היו בצוותא חדא, אינם נגררים אחריו. ומיהו כ"ז כשנודע ע"י כתב. אבל ע"י טלגרם [מברק] לא. כיון שאין משיאין אשה על פי טלגרם, דגרע טפי מכתב נכרי שאינו מקויים. ומדברי בעל ספר ויען אברהם לא משמע הכי וגם כת"ר לא הרגיש בזה. וצ"ע. ע"כ דברי החכם שהשיג על הרב שדי חמד שם. וענהו שם הרב שדי חמד, ובכלל דבריו הביא דברי החת"ס (סי' שלח), ודברי החיד"א בחיים שאל (סי' כה אות ב), והוסיף עוד דברי החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סי' פט) ועוד כהנה. וציין שדברי הרב ויען אברהם הם דברי הגאון הראש"ל מוהר"ם פאניז'ל בספר לב מרפא (סי' כ). והגם שספר לב מרפא לא היה תחת ידו, הרגיש בהעדר ציון טעמו ע"י הרב ויען אברהם. והעיר ע"ז שלכאורה נראה מדברי השו"ע (יו"ד סי' שעה, ב) להיפך. יע"ש.

דעת החלקת יעקב - כדעת מהרש"ם

ותבט עיני בשו"ת חלקת יעקב (יו"ד סי' רכ) שכתב וז"ל: בהאסון הגדול שאירע

בשבוע העבר, שכ"ט ילדי ישראל נהרגו ונפלו מהאוירון על יד נארוועגען, ובתוכם גם מנהלת אחת מעיר געגף, וביום ב' שבוע שעבר בא מברק ממיתתה להוריה בגענף, גם הודיעום שדעת מדינת ישראל להוליך כל הנהרגים לארץ ישראל ולקוברם שם. ועתה השאלה, אם מחויבים תיכף לנהוג אבילות, כיון דעדיין לא נקברה, וכיון שאין בדעתם של ההורים ליסע לא"י לקבורה וגם אינם יודעים מתי תהיה הקבורה. זאת יוכל להיות שיודיעו אותם יום הקבורה, אבל לעת עתה עדיין אינם יודעים מתי תהיה הקבורה. הנה במעט עיון פסקתי לו תיכף ע"י טלפון לנהוג אבילות, ועתה אבאר שיחתי. איברא דמבוכה גדולה ראיתי בזה, דעת מהרש"ם בחלק ב סי' ר"ם פסק בפשיטות, דמי שבא לו טלגרם ממיתת קרובו והקבורה תהיה לאחר שני ימים, מחויב תיכף לנהוג אבילות כיון שאין דעתו לנסוע להקבורה. ובאמרי יושר סי' מ"א, ונשנו דבריו בסי' ק"פ, הביא ראיות לפסוק שלא לנהוג אבילות רק אחר הקבורה, ולא הביא כלל דברי המהרש"ם. ויען כי שניהם מובהקים גדולים ביותר בהוראה נחוץ גם דעת עצמו להכריע האיך לפסוק. הנה המהרש"ם מדמה זאת להא דסי' שע"ה ס"ב מי שדרכו לשלוח את המת למדינה אחרת לקוברו ואין יודעין מתי יוקבר, משיחזרו פניהם מחויבים להתאבל, ומברר שם דזה לאו דוקא, ואפילו יודעים מתי יוקבר. והעיקר כמ"ש הרמב"ן מפני שאין דעתו עליו. עי"ש בב"י כל השיטות. וא"כ ממילא בני"ד דלא נודע יום הקבורה פשיטא דאף להב"ח בשם דמתאבלים תיכף. עכ"ל. ואח"כ האריך לדחות כל ראיות האמרי יושר. כיע"ש [ומיהו על מקצת דחיותיו יש להשיב, כאשר יראה המעיין. ואכמ"ל]. וסיים וז"ל: בפרט בנידו"ד שאינו ידוע כלל עדיין יום הקבורה, ואף שאפשר שיתוודע אחר כך יום הקבורה, פשיטא שחלה אבילות עליו תכף. השם ישמרנו מכל צרה ויגון ויבולע המות לנצח. עכ"ל.

ויש להעיר שנידונו הוא באינם יודעים מתי יקבר המת. ובזה שפיר אמרינן שמשהחזירו פניהם מן המת חלה עליהם האבלות. וכמו שאמרו במו"ק (כב, א) אמר להו רבא לבני מחוזא: אתון דלא אזליתו בתר ערסא, מכי מהדריתו אפייכו מבבא דאבולא - אתחילו מנו. ע"כ. ופרש"י (שם) מכי אהדריתו אפייכו מבבא דאבולא - משער החיצון של העיר ומגרשיה, דאתיתו לביתא. אתחילו מנו - ימי אבילות, אף על גב דלא נקבר המת עד ימים רבים, ואף על גב דאבילות אינו חל עד שיסתום הגולל - לדידכו, דלא מחזי - חזרתכם כנסתם הגולל. ע"כ. והיא דעת הרמב"ם והשו"ע (פ' שעה, ב). ואילו דברי המהרש"ם נראה שאפילו ביודע. שכ"כ בלשון השאלה וז"ל: אחד שנודע לו ע"י טלגרם שמתה אחותו בעיר וויען ונודע כי לא יקברוה עד אחר ב' ימים מעל"ע משעת מיתה. עכ"ל. ומשמע שברור שתקבר לאחר ארבעים ושמונה שעות משעת המיתה. ומשמע שגם ביודע מתי יקבר ינהג אבלות מיד. ואין זה עניין לנידון דידיה. וצ"ע[א].

בן חיים

[א] ואנא עניא אחר המחי"ר אבוא מגן על דברי הרב חלקת יעקב שאינם צ"ע דהא להדיא שם כתב להכריע כדברי מהרש"ם אף ביודע יום הקבורה כמ"ש שם וז"ל: "אם כן נלפע"ד להורות כמהרש"ם לנהוג האבילות תיכף אף כשידע יום הקבורה. וגם נראה כקצת חוכא, דבשעת השמועה שעת החימום לא יתנהג כלל לא אבילות ולא אנינות כיון דכבר נהגו לפסוק כר"ת נפטרו מהאנינות וילך למסחר ולעסקיו, ולאחר איזה ימים יקבל האבילות, א"כ נראה להורות כמהרש"ם לנהוג תיכף האבילות, ובפרט בנידו"ד שאינו ידוע כלל עדיין יום הקבורה ואף שאפשר שיתוודע אחר כך יום הקבורה פשיטא דחל אבילות עליו תיכף". עכ"ל. הרי להדיא שפסק כמהרש"ם גם ביודע יום הקבורה, ורק צירף וכתב "ובפרט בנידו"ד שאינו ידוע כלל", אך לעולם גם ביודע ס"ל כמהרש"ם. המגיה.

דעת הגר"ר שפירא - כדעת מהרש"ם

ובשד"ח פאת השדה (מערכת אבלות אסיפת דינים סי' יד) הובאו דברי מוה"ר רפאל שפירא[יב] בתשובה שנשאל ג"כ במי שנודע לו ע"י טילגראם שקרובו נפטר בעיר אחרת, מתי מתחיל ימי האבלות. והשיב, שמשעה ששמע הו"ל לדידיה כנסתם הגולל וחל עליו אבלות מיד. וכההיא דמו"ק (כב. א) מכי מהדריתו אפייכו אתחילו מנו וכו'. וכ"פ ביו"ד (סי' שעה, ב). ואין להקשות מתשובת הרא"ש שנפסקה (שם כלל כ"ז ס"ו) במי שהודיעוהו שצלבו את קרובו בעיר אחרת וכו', שפשוט שיש לחלק. דשאני התם שעדיין לא ניתן המת לקבורה כלל, משו"ה לא חל עליו עדיין אבלות. אבל כשניתן לקבורה, הוי לדידיה שנמצא בעיר אחרת כנסתם הגולל וחל עליו אבלות מיד. ודלא כמ"ש מר חמי הגאון בתשובות משיב דבר שאינו נוהג אבילות עד שנקבר ממש. ובעיני נראה ברור להיפך, כי לא ידעתי שום טעם לחלק בזה בין כשמסרו לקוברו בעיר אחרת לבין כשהוא נמצא בעיר אחרת ואינו מתעסק במתו. וכן הוריתי למעשה כשבא מברק מווארשא מפטירת מר חמי הגאון ז"ל. והיה כתוב שהקבורה תהיה למחר, והוריתי לאשתי שמיד חל עליה דין אבלות, ותמנה מהיום שבעה. אולם שוב פעם בא לפני מעשה שבא מברק לאחד שנפטר קרובו במדינה אחרת, ששם אין הממשלה מניחה לקבור בפחות משלשה ימים משעת הפטירה, ובזה יש להסתפק אי דמי לנידון הרא"ש שלא ניתן לקבורה. ומ"מ גם בזה הוריתי שחל עליו אבלות מיד, משום דבנידון הרא"ש לאו כ"ע מודו ליה וכו'. עכ"ל[יג]. ע"ש. הרי שגם הוא ז"ל סבור שחלה עליהם האבלות מיד. וכדעת המהרש"ם.

דעת האגרות משה - כדעת מהרש"ם

וכן פסק בשו"ת אגרות משה (חלק יו"ד א סי' רנג) במי שמת קרובם במדינת בעלגיא, ואחדים נסעו בעראפלאן (מטוס) לשם להיות אצל הקבורה, ואחדים נשארו בפה, והקבורה ידוע שלא תהיה עד שיבואו הנוסעים מכאן לשם. מאימתי מתחיל האבלות לקרובים שנשארו בכאן. והשיב שמתחילים אלו שבכאן להתאבל מיד, כיון שלא יסעו לשם. ומה שבסי' שע"ה סעיף ב איתא בשולחים המת למדינה אחרת לקברו, שמתחילים למנות שבעה ושלשים מעת שחזרו פניהם מללוות שהוא באינם יודעים מתי יקבר. אינו משום דמדין ספק באבלות לקולא נידון ככבר נקבר, דהא יש עכ"פ איזה שעות שידוע שלא נקבר כפי האומד של אריכות הדרך שלפעמים הוא כבר ביום השני. אלא צריך לומר דהוא לשיעור להחשיב מקום רחוק כדאיתא בבה"ט סק"א דבמקום קרוב אין מתאבלין עד שאמרו להם שנקבר, כדאיתא בש"ך סק"א ועיין הטעם בדגמ"ר. ולהרמב"ן גם לענין ריחוק אין חילוק אם יכולים לידע או לא עיי"ש בבה"ט. ומכאן

[יב] חתנו של הנצי"ב בעל המשיב דבר הנ"ל. המגיה.

[יג] ומרגלית טובה מצאתי בספר שיעורי הרי"ד הלוי סולובייצ'יק עמוד כב שלאחר שהביא המחלוקת הנ"ל בין הנצי"ב לחתנו, הסביר את נקודת המחלוקת. והוא דלדעת הנצי"ב מתחיל המנין רק לאחר שנתעסק בצרכי המת. ולעולם אין הדבר תלוי דוקא בקבורה ממש, אלא כל שגמר להתעסק במת, זה גופא נחשב כקבורה. ומה"ט השולח מתו לעיר אחרת מונה משעה שהחזיר פניו כמש"פ השו"ע. וה"ה נמי אם התייאש מלקוברו, שהרי גם יאוש נחשב כגמר התעסקותו בקבורת המת. אך אם אינו מתעסק בקבורה כלל, כגון שמת בעיר אחרת ואין דעתו לנסוע שם, הרי עיקר גורם הקבורה חסר, ולכן אינו מתחיל למנות אלא מקבורה ממש. ואילו לדעת הג"ר רפאל שפירא מנין האבילות צריך היה להתחיל לעולם משעת מיתה, ואפילו אם לא נתעסק כלל בקבורה. אלא שכל שלא גמר להתעסק בקבורה, הרי זה מונע ממנו להתחיל המנין, והחזרת פנים מסלקת עיכוב זה, ולכן פסק השו"ע שהשולח מתו מונה מהחזרת פנים. ולפ"ז כששמע וגר בעיר אחרת ואין דעתו לנסוע לשם מתחיל למנות אבלות מיד. ע"ש. המגיה.

למדינת בעלגיא הוא מקום רחוק טובא ולא מצוי כלל שיסעו מכאן לשם להיות אצל הקבורה ולכן אף להרמב"ם והשו"ע מתחילים אלו שבכאן למנות מיד. עכ"ל. וסברתו כסברת מהרש"ם הנ"ל שהעיקר שהרמב"ם נקט הא שאינו יודע מתי יקבר משום אורחא דמילתא, ועיקר הטעם כמ"ש הרמב"ן מפני שאין דעתו עליו. והרא"ש שם העתיק דברי הרמב"ן ושכ"כ הרמב"ם וכ"ה בטור שם ועוד שהרי בהרמב"ן ורא"ש וקיצור פסקי הרא"ש מבואר דטעם החילוק משום שבמוליך לעיר אחרת אין דעתו עליו משא"כ בעירו וכו'. ע"כ. יע"ש.

דעת הרדב"ז - משיסתם הגולל

כך קבל דנא מצאנו בתשובות הרדב"ז (חלק ד סי' סג) שכתב שבית הקברות של מצריים אינו נחשב מקום אחר וז"ל: דהא טעמא הוא מפני שאינם יודעים מתי נקבר המת. אבל בנדון דידן מיד אחר שעה או שתי שעות יודעים שנקבר המת ולא חל עליהם אבלות עד שיסתם הגולל. וכן נראה מדברי הרמב"ם ז"ל שכתב פרק ראשון מהלכות אבלות וז"ל מי שדרכו לשלוח המת למדינה אחרת לקוברו ואין יודעים מתי יקבור, מעת שיחזרו פניהם מללוות מתחילים למנות וכו'. עכ"ל הרדב"ז. ומבואר שדעת הרמב"ם שביודעים שעת הקבורה תליא מילתא. ומ"מ אם יכולים לשער שעת סתימת הגולל משערים. ונפקא מינה אם יחזרו מביה"ק ויודיעום לאחר שקיעת החמה, אלו שהלכו עם המת, ימנו משעת סתימת הגולל מבעו"י. ואלו שבבית, ימנו משעה שיודיעום שהיא לאחר השקיעה וביום אחר, ונמצאו מונים בימים שונים.

האחרונים הסוברים שתלוי בידיעת זמן סתימת הגולל

וכבר כתבנו לעיל בשם הגאון הראש"ל מהר"ם פאניז'ל בספר לב מרפא (סי' כ) שנשאל אודות מי שקיבל טלגראף שמת לו מת במדינה אחרת, ודת המלכות שם שאינו ניתן לקבורה עד שיעברו מ"ח שעות משעת פטירתו. ונשאל מאימתי חל עליו אבלות. והביא ההיא דמו"ק (כב, א) אתון דלא אזליתו בתר ערסא מכי מהדריתו אפייכו מנו וכו'... וכ"כ הפוסקים. ולפ"ז ה"נ לכאורה יש למנות האבלות מיד, כיון שהקבורה בעיר אחרת. ושוב דחה לפ"ד האחרונים שכל שידוע מתי הקבורה אינו מונה אלא לאחר קבורה. ולפ"ז ה"נ שיודעים בבירור שאחר מ"ח שעות יקברוהו, שבודאי אינם יכולים להלינו יותר מפני כבוד המת, איך יתכן שיתחילו להתאבל. והטעם שכתבו הפוסקים דהו"ל כמו נתייאשו ממנו מעת החזרת פניהם, לא שיך אלא בהוציאו המת מהבית, אבל כל זמן שהמת בבית לא חל עליהם חיוב אבלות. וכדמשמע בשו"ע (סי' שמ"א ס"ג) במקום שנוהגים שיש כתפים מיוחדים להוציא המת כיון שמסרוהו להם מותרים הקרובים בבשר ויין אפילו קודם שהוציאוהו מהבית. וכתב הש"ך (ס"ק י"ג) שר"ל אע"פ שלא חל עדיין האבלות. ע"כ. הרי מפורש שלא חל אבלות עד שיוציאוהו מהבית. ולכן בנ"ד צריך להמתין מ"ח שעות ואז ימנה ז' ול'. עכת"ד. ומכלל הדברים אתה למד שכל שיודעים מתי יקבר אינם מתחילים האבלות.

וכן מצאתי בשו"ת יביע אומר (חלק ד יו"ד סי' כה) בשם הרה"ג ר' אהרן בן שמעון בשו"ת ומצור דבש (יו"ד סי' כו) וז"ל: אודות איש ממצרים שנסע לאיטליה בלוית בנו להתרפאות שם, ומת בבית החולים שבאיטליה, ובנו הבריק למצרים על מות אביו, ושהוא עומד להביאו למצרים לקברו בקברות אבותיו. וכתב שם (בדף עה, א) שהקרובים שבאיטליה שאינם הולכים ללוות המת אינם חייבים להתאבל עד שיסתם הגולל. הואיל ויודעים הם מתי יקבר. כי זמן מהלך מסילת הברזל או אוניית הקיטור קבוע

חוק ולא יעבור. ומרן העתיק לשון הרמב"ם, שאם אינן יודעים מתי יקבר מתחילים למנות משיחזירו פניהם. אלמא שאם יודעים איזה יום יקבר לא יתחילו להתאבל עד הקבורה. ועדיין לא מצאתי הדין מפורש בדברי הפוסקים, רק שמדברי הרמב"ם ומר"ן מוכח כן. ואף את"ל שבנ"ד אין ידיעה זאת מדוייקת, פן יהיה איזה עיכוב בנסיעה, והרכבת או האוניה תתמהמה יום או יותר, מ"מ הלא רגילים כעת להודיע לקרוביהם מיד עם הגיעם למחוז חפצם ע"י מברק וכו'. עכ"ל.

הרי לפניך שהפוסקים הנ"ל מבארים דברי הרמב"ם והשו"ע כפשוטן, שהכל תלוי בידיעה. הלכך במקום קרוב שאפשר לדעת בודאי מתי נקבר המת, אינם מתחילים להתאבל אלא משעת ידיעה. וה"ה במקום רחוק שתלוי בידיעה מתי נקבר, אלא שזה א"א להם לדעת, ולכן מתייאשים מן המת מיד כשמחזירים פניהם ממנו. וכן יש לבאר דברי הרמב"ן במה שכתב שדעתם על המת וכו'. שכל שיודעים שלא נקבר דעתם עליו. הלכך גם במקום רחוק, אם יכולים לדעת מתי יקבר מתחילים אבלותם רק משעה שנקבר. ויש לדחות בזה דברי האגרות משה (יו"ד חלק א סי' רנג) הנ"ל.

ויתירה מזאת ראיתי בשו"ת זרע אמת (חלק ג סי' קפב) שכתב לדעת הרמב"ם והרמב"ן כשנקבר במקום קרוב לא חלה עליהם האבלות אלא לאחר שיעבור הזמן הראוי לסתימת הגולל. אבל כששולחים אותו למדינה אחרת רחוקה כ"כ שאינם יודעים מתי יקבר, מתחילים למנות שבעה ימי אבלות משהחזירו פניהם מן המת. אבל במקום שיכולים לדעת בקירוב זמן קבורתו, אינם מתחילים אבלותם אלא עד אותו זמן. עכ"ד.

ואנוכי חזון הרביתי בשו"ת יביע אומר הנ"ל שהביא משו"ת פני מבין (חלק יו"ד סי' רנג) שנשאל במי שקיבל מברק ביום ש"ק ערב חג השבועות שאחיו נפטר בו ביום בבוקר, אם הרגל מבטל ממנו גזירת שבעה. שנחלקו ת"ח ויש שאמרו שמכיון שא"א לו לנסוע למקום הקבורה, הרי דינו כדין מי שנתייאש מלקבור ומתחיל האבלות תכף ומיד, ובטלה ממנו גזרת שבעה ביו"ט. ויש שאמרו שמכיון שסתימת הגולל היה ביו"ט צריך לנהוג שבעה. וכתב להביא מהירושלמי (פ"ג דמו"ק ה"ה) א"ר חלבו בשם רב חל יום שמיני שלו בשבת (ערב הרגל) והמגלח בע"ש. והיאך אפשר. תיפתר שגררתו חיה וכו'. ר' אחא אמר תיפתר שסתמו עכו"ם. ואית דבעי מימר שבאת לו שמועה בשבת (והובא בתוס' מו"ק יז, ב ד"ה 'כשחל שמיני בשבת' ובהרא"ש פ"ג דמ"ק סי' נו). ואם איתא שאם נודע לו בשבת שמת קרובו וא"א לו לבוא לקבורתו מתחיל אבלות בשבת, הרי שפיר משכחת לה שחל שמיני בשבת, ולמה נדחק הירושלמי. א"ו שאינו מתחיל אבילותו אלא לאחר קבורה. ולא דמי למ"ש בסי' שע"ה (ס"ב) וכן בס"ס שצ"ט שאם הוציאוהו מהעיר ונתכסה מעיני הקרובים שמתחילין למנות אבלות מיד, דהתם בעינן תרתי למעליותא הוציאוהו מהעיר ונתכסה מעיני הקרובים אבל בנ"ד שרחוק הוא מהמת אינו מונה אלא לאחר קבורה. וממילא צריך למנות שבעה אחר הרגל. ושו"ר בשד"ח (מערכת אבלות אות ס) מ"ש בשם הרב ויען אברהם (הנ"ל) וק"ו לנ"ד שלא התחילו לטפל בקבורתו מצד איסור שבת, הא ודאי דגריר בתרייהו. עכת"ד.

ומרן מלכא הגר"ע יוסף שליט"א בשו"ת יביע אומר (חלק ד יו"ד סי' כח) כתב לדחות ראייה זאת מהירושלמי. שתירוץ זה נכלל בתירוץ הירושלמי שבאת לו שמועה בשבת, ואין הבדל אם בשעת שמועה נקבר כבר מלפני השבת, או שהוא עתיד להיקבר ומחמת ריחוק המקום אינו נוסע לשם וכל אפייא שוין שמתחיל למנות בשבת (שו"ר בשו"ת חלקת יעקב חלק א סי' קפח אות ד שהביא ראיה זו בשם האמרי יושר סי' קפ ודחה כעין מש"כ. ע"ש). ועיין בשו"ת שבט

סופר (חלק יו"ד סי' קו) שנשאל ג"כ בנ"ד, והורה שאין למנות שבעת ימי אבלות אלא משעת קבורה, שהואיל ויודעים הקרובים זמן קבורה, לא חל עליהם אבלות, ושאף אנינות אינה נוהגת בנ"ד. ע"ש. עכ"ל הגאון יביע אומר.

וכן ראיתי בספר נהר מצרים (ההלכות אבלות אות פח) שהמנהג פשוט במצרים להתאבל על פי הודעה בטלאגראף (מברק) שהודיעו לקרובים. ואין מתחילים להתאבל אא"כ הודיעו להם שנקבר המת או מתי יקבר. וסוגיין דעלמא שהמודיע ע"י טלאגרף מודיע כל הפרטים הצריכים או מודיע לאחר קבורה. ואם ארע ולא הודיעו מתי יקבר המת הורה ראח"ג בספר נווה שלום (אות יז) שאם מת במקום שלא נהגו להלין את המת כ"ד או מ"ח שעות, ע"פ נימוסי הממשלה, אזי מתאבלים תיכף ומיד. שאפשר שלא הודיעו אלא סמוך לקבורה. אכן אם ידוע שמנהג אותו מקום להמתין כ"ד שעות או יותר, הסכמת הרבנים הגדולים ז"ל בדין זה שצריך להמתין כל אותו זמן. עכ"ד. ע"ש. וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר (באבן יעקב סי' מ) שהסכים לכל זאת. ובספר גשר החיים (עמוד קפה) הביא להלכה דברי המשיב דבר בלבד. כיע"ש.

ובחיותי בזה ראיתי בשו"ת מנחת יצחק (חלק ד סי' כח) וז"ל: אשה פה שמעה שמע לפני ראש השנה על מיתת אמה באמריקה, ולא נהגה אבילות קודם ר"ה, והקבורה היתה באמריקה בצום גדליה. מתי מתחיל האבילות, בשעת שמיעה או קבורה...[יד] אמנם בעיקר הדין, מתי מתחיל האבלות בכה"ג, אם בשעת שמיעה או בשעת קבורה. דבר זה תלוי באשלי רברבי, שבתשובות משיב דבר (סי' עב) ובאמרי יושר (חלק א סי' סא) ס"ל משעת קבורה, וחתן הנצי"ב הגאון מוה"ר רפאל שפירא שהביאו בשד"ח (חלק ו באסיפת דינים אבלות סי' יד אות יד) ובתשובות מהרש"ם (חלק ב סי' רם) ס"ל משעת שמיעה. והובאו בשערים מצוינים בהלכה שם (אות ד). וראיתי שכתב לחלק בתשובות שבט סופר (חלק א סי' קו) בין אם נודע בשעת שמיעה יום הקבורה או לא, עפ"י המבואר (בסי' שעה, ב) דביודע יום שנקבר, מונין מיום הקבורה. ואם לא נודע, מיום השמיעה. עכ"ל הרב מנחת יצחק. ע"ש. ובאמת שכבר השמיענו חילוק זה בספר נהר שלום (ההלכות אבלות אות פח) בשם ספר נווה שלום (אות ז) כמובא בדברינו לעיל.

וחזית הוי בשו"ת מנחת שלמה (חלק א סי' צא) שהביא מחלוקת המשיב דבר וחתנו הגאון. והעיר מהמבואר בשו"ע (סי' שעה, ב) שאם מוליכים את המת לקוברו בעיר אחרת, וגדול הבית הולך עמו למקום שהוא דר שם ואינו עתיד לחזור לאותם האבלים שנשארו, דאע"ג שהם החזירו פניהם והיו צריכים לכאורה להתחייב מיד באבלות, ואפילו הכי אם הקבורה תהא תוך ג' ימים, אף גם הנשארים מונים רק משעה שנקבר[טו]. והקשה ע"ז שאמנם הנשארים היו שם מקודם יחד עם גדול הבית. אבל איך יתכן שמפני זה שהיו מקודם ביחד לא תחול עליהם חיוב אבלות

[יד] ובשאלה כתב השואל: "את"ל בשעת שמיעה, כיון שלא נהגה אבילות אין ר"ה מבטל האבילות, א"כ על כל פנים השעה לפני ר"ה ויו"ט שני, נחשבים כבר לשני ימים". והשיבו הרב מנחת יצחק: "שמה שר"ל שהשעה לפני ר"ה ויו"ט שני נחשבים לשני ימים כנ"ל לא ידעתי. שאף אם יו"ט ב' של ר"ה נחשב ליום א' כפי מה שס"ל לכ"פ בש"ע (סי' שצ"ט סעי' ב'), אבל השעה לפני ר"ה לא נחשב כלל, כיון שלא נהגה אבילות. ועי' באה"ע (סי' שע"ה סק"א) וערוך השלחן (סי' שע"ה סעי' י"ט) ובמשמרת שלום (מע' ה' אות ע"א) והובא בשערים מצוינים בהלכה (סי' ר"ד אות ב')". עכ"ל. המגיה.

[טו] כוונת הרב מנחת שלמה למה שכתב הש"ך יו"ד שעה ס"ק ג שהביא מדברי הראב"ן דין זה וכתב ואפשר דגם המחבר וסיעתו מודים בדין זה וכו' ע"ש. המגיה.

וממתינים מלהתאבל עד לסתימת הגולל, הרי כבר נתפרדה החבילה והנשארים כבר החזירו פניהם. אך אם כהמשיב דבר יתכן שהוא מפני שהיה ראוי תמיד לילך אחר הקבורה. ולכן בכה"ג שפיר נגררים הנשארים אחר גדול הבית. אבל אם כדעת חתנו, למה לא יתחייבו הנשארים להתאבל תכף משעה שהחזירו פניהם, כיון שסובר שגם אם האבלים כולם יחד עם גדול הבית לא התחילו להתאבל, אפילו הכי הקרוב שבעיר אחרת חייב תכף להתאבל, וכש"כ הכא. ובפרט שגם מבואר שם שאם גדול הבית היה בדעתו לחזור וחזר אצל הנשארים אפילו ביום ז' שגם הוא נגרר אחריהם, וא"כ למה אם גדול הבית אין דעתו לחזור ונשאר שם לא חייל על הנשארים חיוב אבלות. ועכ"פ נלענ"ד שגם לדעתו היינו דוקא כשאותם הנמצאים עם המת אינם מתאבלים מיד מפני שהם אוננים והמת מוטל לפניהם, ולכן זה שהוא במקום רחוק דינו כהחזיר פניו. אבל אם גם אלה שהם במקום המת אינם אוננים וגם לא מתאבלים מפני שלא ניתן לקוברו רק אחר ג' ימים, מסתבר שגם הקרוב שבעיר אחרת אינו מתחיל להתאבל כיון שבמקום המת אין מתאבלים אע"ג שאינם אוננים אלא שעה שיש רשות לקוברו. אולם הגאון הנ"ל מפורש כתב שם שגם באופן זה צריך הקרוב שבעיר אחרת להתאבל מיד. וצ"ע. עכ"ד. הרי שחלק ע"ד הג"ר רפאל שפירא חתן הנצי"ב ודבריו גם הם מורים כדברי הנהר שלום והנהר מצרים הנ"ל. כיע"ש.

הכרעת ההלכה

דון מינה ואוקי באתרין שרוב הפוסקים סבורים שמי שמת לו מת בעיר אחרת והודיעוהו במברק, אין להתחיל האבלות אלא משעה שיקבר המת. ודלא כדעת מהרש"ם והג"ר רפאל שפירא והאגרות משה. שדברי השו"ע (שעה, ב) ברורים שהכל תלוי בידיעה מתי יקבר המת. דכיוון שיודע ויכול לשער מתי יקבר, אין לו להתחיל אבלותו עד לאותה שעה.

ומיהו במי שנפטר המת אצלו ושולח את מתו להיקבר בא"י [כשלא נקבר בחו"ל כלל אפילו שעה אחת] או במקום אחר שאינו העיר שבה נפטר, בזאת פסק בשו"ת אגרות משה (יו"ד חלק ב סי' קע) שכיון שנסע המטום עם המת, לא שייך להחזירו ולא שהנשארים כאן יבואו לשם לזמן הקבורה דלא יוכלו לעזור בכלום, יש להם להתחיל האבלות תיכף. אף שיודעים מתי תהיה הקבורה, שודאי אין שוב דעתם עליו והוי כנתייאשו כדכתב הרמב"ן בטעם מוליכין מעיר לעיר וכו'. כיע"ש. וסימוכין יש לו מדברי רש"י במו"ק (כב, א ד"ה דאתיתו לביתא) אתחילו מנו - ימי אבילות, אף על גב דלא נקבר המת עד ימים רבים, ואף על גב דאבילות אינו חל עד שיסתום הגולל - לדידכו, דלא מחזי - חזרתכם כנסתם הגולל. ע"כ. ומפשט דברי השו"ע (שם) כיע"ש. ובזאת גם המשיב דבר מודה[סז]. וכמו שכתב שדין החזירו פניהם שייך כשהיו במקום המת וטיפלו בו. כיע"ש.

תוקפה ההלכתי של הודעה ע"י מברק \ טלפון

עוד רגע אדבר במה שכתב בשדי חמד (סי' יד הנ"ל) בשם חכם אחד מחכמי הדור[יז], שאין לסמוך על הודעה במברק, שכן אין משיאין אשה על פי מברק... דגרע טפי טובא מכתב נכרי שאינו מקויים. כיע"ש. אך כבר כתב בשדי חמד הנ"ל וז"ל: ולפי דרכנו

[סז] כמו שכתב להדיא הרב אגרות משה שם שהמחלוקת בין הנצי"ב לחתנו אינה שייכת כלל לנידון זה וכו' כיע"ש. המגיה.

[יז] "הרב המאוה"ג מוהר"ר חנוך סג"ל קארפינק דומ"ץ בעיר שאריגראד" כ"כ בשד"ח שם. המגיה.

למדנו מדברי רבנן קדישי עליונים שפשטה ההוראה בארץ ובחוצה לארץ להתאבל על פי עדות של הדילוג רב [מברק] משום דמסתמא הוא מילתא דעבידא לאיגלויי ואחר שכן פשטה ההוראה נראה שאין להרהר בדבר... שנראה דעת השו"מ תליתאה (חלק א סי' צדק) דעדות ע"י טלגראף שיעידו בי"ד שבפניהם נתגרשה אשה פלונית, מהני מטעם דעבידא לאגלויי, וגילוי מילתא וערכאות לא מרעי לנפשיהו כו'... ובספר נוה שלום (דף סד אות יג) הביא דברי הרבנים לב מרפא והרב ויען אברהם שע"י הודעה בטלגראף יש להתאבל. עכ"ל. וע"ע בשדי חמד מערכת גט (סי' א אות לו). וזכור לי שראיתי לאחד מהפוסקים [וכעת לא אדע כעת היכן מקומם של דברים][יח] שכתב שמברק טוב יותר מגוי מסיח לפי תומו. ע"כ. וגם בהודעה טלפונית יש לסמוך, שעל הרוב ידבר עם אחד מהקרובים ויש לו בו טביעות עינא דקלא. וכדאיתא בניטין (כג, א) ובחולין (צו, א). וכ"פ הרמב"ם (גירושין א, יט) והטור והשו"ע (אהע"ז סי' קמב, יא) אפילו לענין ערוה החמורה, וכש"כ באבלות דלאו מידי עביד. ומה שאסר בשו"ת משפטי עוזיאל (כרך ד סי' יד) שיש לפסול עדות טביעות עינא דקלא על ידי גראמופון או קולנוע או מכשירי רדיו - טלפון משום שאינם ממשו של קול המדבר אלא בת קולו שנקלט בכלי מוכשר לקיבולו, והואיל ואין בית דין שומעים העדות מפיהם של המדברים ולא מכתבם או בת קולם הנשמר על ידי טביעות עינא דקלא. ע"כ. יע"ש. ולכאורה גם בטלפון אינו קולו ממש כי אם בת קול. שהקול משתהה מלהגיע לשומע זמן מה. מסתברא שאינו דומה זל"ז. שבאבלות איננו צריכים עדות גמורה, דמילתא דעבידא לאיגלויי היא. וכמו שכתבו בכיוצא בזה לענין המברק שבודאי גרע טפי מבת קול, ואפ"ה סמכינן עליה. וכפי שפשטה ההוראה. ונראה שה"ה האידנא שנתחדש הטלפון הנייד, יצא לחוץ ידבר, לא יבושו כי ידברו בכל מקום ובכל עת וזמן, שיש לסמוך על הודעה דרך מכשיר כזה. ומיהו נראה שאין צורך שידע זמן הקבורה בדקדוק, שיעמוד על המת ויודיע לאבלים שבמדינה אחרת על כל צעד שעושים בלויית המת. אלא כיוון שיודעים שעה משוערת של הקבורה, די שיתחילו להתאבל מאותה שעה משוערת. שבלאו הכי רבים סוברים שעליהם להתאבל מרגע השמועה.

[יח] להרחבת הדברים עיין בשו"ת היכל יצחק אה"ע ב סי' סו בענין גט ע"י מברק. המגיה.

ד. כשמפנים את המת מקבר לקבר לאחר שכבר עברו שבעת ימי האבלות, אינם צריכים להתאבל שנית.

מקור דין ליקוט עצמות

במסכת שמחות (פרק ג, י) תניא המלקט עצמות אביו ואמו הרי זה מתאבל עליהן כל היום כולו. ולערב אין מתאבל עליהן, ואפילו צרורין לו בסדינו. עכ"ל. וכן במו"ק (ח, א) ועוד אמר רבי מאיר מלקט אדם עצמות אביו ואמו, מפני ששמחה היא לו. רבי יוסי אומר אבל הוא לו. ע"כ. ובגמרא (שם) ורמינהו: המלקט עצמות אביו ואמו הרי זה מתאבל עליהם כל היום, ולערב אין מתאבל עליהן. ואמר רב חסדא אפילו צרורין לו בסדינו. אמר אביי אימא מפני ששמחת הרגל עליו. ע"כ.

חילוק בין ליקוט עצמות לפינוי קבר

וכתב הריטב"א בחידושיו למו"ק (שם ד"ה 'המלקט') המלקט עצמות אביו ואמו הרי זה מתאבל עליהן כל היום כולו. פירוש מדרבנן לכבוד אביו. ובירושלמי אמרו שקורע ואינו מאחה עליו כמו שקורע בשעת מיתה. ועוד אמרו שם (הלכה ה) היו קוברין אותם במהמורות. נתאכל הבשר, מלקטין את העצמות וקוברין אותם בארונם. אותו היום מתאבל ולמחר שמח שנפטרו עצמות אבותיו מן הדין. עכ"ל. וכ"כ בתוספות הרא"ש (שם ד"ה 'אמר אביי') שאבלות זו דרבנן היא, והביא דברי הירושלמי שמלקט כשנתעכל הבשר. ופירוש מהמורות חפירות. כדכתיב ימוטו עליהם גחלים באש יפילם במהמורות בל יקומו (תהילים קמ, יא). ע"כ.

וכתב הטור (יו"ד סי' תג) וז"ל: כל העצמות אדם מלקט חוץ מעצמות אביו ואמו דברי ר"ע. פירוש לא ילקטם בידו אלא אחרים ילקטו לו. ר' יוחנן בן נורי אומר ליקוט עצמות אינו אלא משיכלה הבשר. כלה הבשר אין הצורה ניכרת בעצמות. ואע"ג דהלכה כר"ע מחבירו הכא מסתברא טעמא כרבי יוחנן. עכ"ל. ועיין בשו"ת הרמ"ע מפאנו (סי' מד) שהביא מאבל רבתי אין מפרקין את העצמות ואין מפסיקין את הגידין. ואמר ר"ע מלקט עצמות כאו"א לעצמו ונותנן בארונות של ארזים. ואל ילקט אדם עצמות אביו שלא יהיו בזויים בעיניו אלא נכנם וקורע עליהם. ע"כ. ומוכח שלאחר שנתעכל הבשר הוא ליקוט עצמות.

וראיתי בשו"ת נודע ביהודה (מהדורה תנינא יו"ד סי' רי) שאסר ניתוחי מתים מכמה טעמי תריצי כיע"ש. ושם בהגהות 'ויאמר שלום' כתב למצוא צד להקל ממאי דאיתא בגידה (כד, ב) תניא אבא שאול אומר קובר מתים הייתי והייתי מסתכל בעצמות של מתים וכו'. ופשטות הגמרא נראה שהיה חותך הבשר מעל העצם כדי לבדוק העצם איך הוא כדי לידע מענין השתייה. ע"כ דברי ההגהות 'ויאמר שלום'. וענהו חתן הרב נו"ב שם על הגליון וז"ל: י"ל דאבא שאול עמד על ענין השתייה ע"י ליקוט עצמות. דאם היה קובר מתים, היה גם מלקט עצמות. ע"כ. הא קמן שנקט חתניה דהנו"ב בפשטות שליקוט עצמות הוא לאחר שנתעכל הבשר.

ובאמת שכן משמע בפשיטות מסתימת לשונם של כל הפוסקים. ומסידור דברי הרמב"ם בפרק י"ב מאבל שחילק בין דין מלקט עצמות לבין מת שמפנים מקבר לקבר[יט]. שבזה אינו צריך להתאבל כלל.

[יט] ראיתי להעיר בזה דבדברי הרמב"ם (אבל יב, ז) איתא: "המפנה ארונו של מת ממקום למקום" ואילו בדברי השו"ע

וכמו שמוכח מלשונות הפוסקים והשו"ע. ורק במלקט עצמות צריך להתאבל אותו יום.

וליקוט עצמות לאו דווקא במפורדים זה מזה. אלא אפילו השלד קיים. וכמו שכתב הרדב"ז (שו"ת מכתב יד או"ח י"ד סי' רב) וז"ל: ולא מיבעיא אם שלדו קיימת כאשר הוא במצרים, כי הקרקע שואב לחות ויעמוד שלדו קיימת אפילו כמה שנים צפד עורם על עצמם יבש היה כעץ, דפשיטא דחייב בכל מיני אבלות, וקורעין עליו ומספידין עליו ועומדין עליו בשורה ואומרים עליו דברי אבלות ותנחומי אבלים וכו'. עכ"ל [ואגב אורחין השמיענו כדברי כל הפוסקים שמלקט עצמות חייב בכל דיני אבלות. ועיין. ואכמ"ל].

והגדיל לעשות מר"ן השו"ע אשר הרחיק שני דינים אלו כהרחק מזרח ממערב. שדין פינוי מקבר לקבר כתב בסי' שע"ה, ודין ליקוט עצמות בסוף הלכות אבלות בסי' ת"ג. כיע"ש. אלמא שאינם דומים זל"ז כלל. וכן פסק בפירוש בסי' ת"ג (סעיף ז) וז"ל: ליקוט עצמות אינו אלא משיכלה הבשר. כלה הבשר, אין הצורה ניכרת בעצמות. לפיכך יכול ללקט בידו עצמות אביו ואמו וכו'. עכ"ל.

דעת שו"ת הר צבי (גם בפינוי קבר שייך דין ליקוט עצמות)

הן עתה ראיתי לרבה של ירושלים הגאון רבי צבי פסח פראנק זצ"ל בשו"ת הר צבי (יו"ד סי' רצו) שעלה ונסתפ"ק בדבר וז"ל: בשנים הללו שנעשה לדבר המצוי להביא מחו"ל ארונות ובתוכם מתים כדי לקוברם בארץ ישראל. ורבים הם השואלים אם חייבים באבילות דיומו כדין ליקוט עצמות. והנה דבר זה מסתעף לספיקות הרבה. ראשית, אם דין זה שייך גם במוליך גוף שלם שעדיין לא נתאכל כל הבשר, או דילמא אין חיוב אבילות אלא במוליך עצמות וכסתימת לשון הפוסקים בטור ובשו"ע שליקוט עצמות אינו אלא כשיכלה הבשר... ולזה אקדים דברי הירושלמי (מועד קטן א, ה) תני המעביר ארון ממקום למקום אין בו משום ליקוט עצמות. א"ר אחא הדא דאת אמר בארון של אבן, אבל בארון של עץ יש בו משום ליקוט עצמות. א"ר יוסי ואפילו בארון של עץ אין בו משום ליקוט עצמות. איזהו ליקוט עצמות מעבירין באפיקסרין ממקום למקום. ותני כן ליקוט עצמות מלקט עצם עצם משיתאכל הבשר... ואומר הפני משה והעיקר כדגרים במו"ק שם דעלה דקאמר איזה מלקט עצמות גרים ותני כן ליקט עצמות מלקט עצם עצם משיתאכל הבשר. אלמא דאין ליקוט עצמות אלא במלקט העצמות עצמן, עצם עצם, לא במעבירן הכל ביחד בהארון. עכ"ל הפ"מ. הרי לפנינו שיטת הירושלמי לדעת הפ"מ דאין ליקוט עצמות אלא במלקט עצמות עצמן, אבל לא בהעברתן יחד בהארון שאין זה בכלל ליקוט עצמות. ועוד משמע מלשון הפ"מ דבעינן דוקא שילקט עצמות בלחוד אבל בגוף אין דין ליקוט עצמות. אבל לא משמע כן בש"ך (סי' תנ ס"ק ב) שאומר להדיא אבל אה"נ דאף כשלא כלה הבשר חייב להתאבל כל היום דאין קפידא שיהיו דוקא עצמות לחוד. עוד קשה לי בלשון הפ"מ דמתוך לשונו משמע דיש קפידא שילקט כל עצם בפני עצמו, ולכאורה לא מובן מאי נפקא מינה לענין חיוב אבילות בין ליקוט כל עצם ביחידות ובין שנים או שלשה עצמות בפעם אחת. גם מה דקפיד שיהיו עצמות לחוד בלי בשר איזה סברא הוא דהאבילות תליא בהעצמות בלי בשר. ומסתברא כמוש"כ

(שעה, ג) איתא: "מפנים את המת מקבר לקבר". ומשינוי הלשון בשו"ע משמע כדברי מו"ר אבי ז"ל דאף במת בלא ארון אינו כליקוט עצמות. ועיין. המגיה.

הש"ך דגם בלי עיכול הבשר חייב באבילות. ולכן היה נראה לי לומר דאה"נ דלענין אבילות אין נפ"מ לדינא אם יש ג"כ בשר הגוף או שליקט הרבה עצמות בבת אחת, אלא דהעיקר תליא בעצם מעשה הפינוי דאם מטלטל ומפנה את המת גופו ודאי דיש לו כל דין ליקוט עצמות מכש"כ מדין העצמות. והא דתניא בירושלמי במעביר ארון אין בו משום ליקוט עצמות היינו שאינו עושה שום מעשה בגוף המת עצמו, אלא שהמת מונח בקבר בתוך הארון והעביר את הארון כמות שהוא סתום עם המת וקובר את הארון במקום אחר, שבאמת בגוף המת לא נעשה שום פעולה לטלטלו ממקום למקום שהוא מונח על מקומו כמו שהיה... וכד נעיין בקרבן העדה בירושלמי שמחלק בין ארון של אבן לארון של עץ אומר ג"כ מעין זה, דמה"ט אין בארון משום ליקוט עצמות משום שהוא נשאר בארון כמו שהיה קבור בתחילה, משמע ג"כ דתליא בזה דאם במת עצמו לא היה שום שינוי מעשה רק בהארון, אין זה מסוג ליקוט עצמות. וממילא י"ל דמה שמדייק הפ"מ דאין ליקוט עצמות אלא במלקט עצמות עצמן דלא נחית בזה לומר דיש חילוק בין עצמות לגוף שלם, אלא כלומר דתליא במעשה פינוי יהיה בעצמות והוא הדין בגוף שלם בעינן שיהיה מעשה בגוף עצמו, אבל העיקר הוא שמעשה הפינוי יהיה במת עצמו אבל לא במפנה ארון ממקום למקום שבמת עצמו לא נעשה שום שינוי מקום כי הוא נשאר מונח על מקומו כשהיה בלי שינוי וטלטול בעצם גופו זה אינו בכלל ליקוט עצמות. ומה דמשמע שילקט כל עצם בפני עצמו, י"ל שזהו דרך כבוד יותר שמכבד כל עצם ועצם אבל כשיטול מלוא חפניו עצמות אין זה דרך כבוד, וכענין שאמרו דאין עושים מצות חבילות חבילות ג"כ מהאי טעמא שלא יראה עליו כמשא. ולמעשה מתברר לנו מתוך הירושלמי הנ"ל דאם המת נקבר בעירו בתוך ארון ואח"ז מעבירים את הארון עם המת בתוכו ומביאים אותו לכאן ומקברין אותו יחד באותו ארון שהוא מונח בו מקודם זה, אינו בסוג ליקוט עצמות כלל. אבל אם בשעת קבורה שניה מוציאין את המת מן הארון כדי לקוברו כאן משעה שהוציאוהו מן הארון חשיב ליקוט עצמות וחל עליו אבילות דיומו, ואם בקברו בחו"ל לא נקבר בארון, או שהיה נקבר בארון והוציאוהו מן הארון והניחוהו בארון אחר כדי להעבירו לא"י, חשיב ליקוט עצמות בזמן יציאתו מן הקבר ואבילות נוהגת ביום ההוא שהוציאוהו מן הקבר. עכ"ל הרב הר צבי.

דברי הש"ך

ועין רואה שהש"ך לא הביא ראייתו מהירושלמי. אלא מדברי מר"ן בשו"ע (סי' שעה, ז) וז"ל: מי שטבע במים שיש להם סוף, או שיצא קול שהרגוהו לסטים או שגררתו חיה, מאימתי מונים, משנתיאשו לבקש. מצאוהו אברים אברים ומכירין אותו בסימני גופו, אין מונין לו עד שימצא ראשו ורובו או יתייאשו מלבקש (בריית"א הביאה רמב"ן); ואם נמצא אחר שנתייאשו ממנו, אין הקרובין צריכים לחזור ולהתאבל, אלא הבנים, אם הם שם בשעה שנמצא מתאבלים אותו היום דלא גרע מליקוט עצמות אביו: אבל אם אינם שם, ושמעו אחר שעבר היום, אין צריכין להתאבל. עכ"ל. והש"ך כתב בסי' תג (ס"ק ב) על מש"כ מר"ן ז"ל שליקוט עצמות אינו אלא משיכלה הבשר וכו'. וז"ל אינו אלא משיכלה הבשר - כלומר לענין זה שילקטם הוא בעצמו וכדמפרש ואזיל. אבל אה"נ דאף כשלא כלה הבשר חייב להתאבל כל היום כדלעיל סי' שע"ה סעיף ז ודו"ק. עכ"ל.

וכן ראיתי בהגהות מהר"י קשטרו (סי' שעה) שאע"פי שכתב בשו"ע שאין מתאבלים במפנים מקבר לקבר, היינו אבלות שבעה. אבל יום אחד מתאבלים. דלא גרע מליקוט עצמות. ואפילו היה בדעתם לפנותו מיד.

ועיין סי' תג. ע"כ. ולא זכר שר מדברי הרא"ש והרמב"ן שאין מונים לזה אבלו כלל[כ]. כיע"ש. וכ"כ בשו"ג (סי' שעה אות ט). יע"ש.

וראה עוד בש"ך (סי' שעה ס"ק ח) על מה שכתב הטור שאין הקרובים צריכים להתאבל - דתמיה לי דהא כיון דלא גרע מליקוט עצמות אם כן גם הקרובים צריכין להתאבל. כדלקמן סי' ת"ג סעיף א' וסעיף ה' וכו'. כיע"ש. וכבר תרגמה בערוך השולחן (סי' שעה אות יד) שאין זה ליקוט עצמות ממש אלא קבורה ככל המתים. דאילו היה ליקוט עצמות היו גם שאר קרובים צריכים להתאבל באותו יום. וכפי שפסק בסי' תג. אלא לענין בניו משום כיבוד אב. ומתורצת בזאת קושית הש"ך (ס"ק ח). עכ"ד.

דחיית ראית שו"ת הר צבי

וגם מה שכתב בהר צבי הנ"ל בשם הרב קרבן העדה, הגם שחילוקו של הגאון הר צבי בנוי היטב על דברי הרב קרבן העדה במו"ק (סוף הלכה ה הנ"ל), מ"מ יש לדחות דלאחר שנתעכל הבשר קאמר. שבארון של עץ כמטלטל העצמות דמי. אך לא במפנה מקבר לקבר. שמשמע מדברי הירושלמי והראשונים ומר"ן השו"ע שכל הפינוי מקבר זה לקבר אחר הוא תוך זמן קצר. ואפילו תוך שבעה. שבודאי אין זמן שיתעכל הבשר. ודו"ק[כא].

הכרעת ההלכה

ולכן עיקר לדינא ככל הפוסקים רו"א הנ"ל ומר"ן השו"ע. ועוד דקיי"ל הלכה כהמיקל באבלות.

[כ] ככל הנראה כוונת מו"ר אבי הרה"ג המחבר זלה"ה למש"כ הטור בסי' שעה בהא דמפנין מקבר לקבר וז"ל: "ואם לא פינוהו עד לאחר ז' ככר עבר אבילותם ואין מתאבלין עליו פעם אחרת" וציין הרב ב"י כי מקורו טהור בדברי הרמב"ן (עמוד קמח) והרא"ש במו"ק (פרק ג סי' מ) שכתבו כן. המגיה.

[כא] ולהרחבת הדברים אמרתי להביא דברי ערוך השולחן שם שכתב וז"ל: "אם מפנין את המת מקבר לקבר אם קברוהו בקבר ראשון על דעת להיות קבור שם עולמית אלא שאח"כ נמלכו לפנותו משם אין מונין לו אלא מזמן הקבר הראשון אפילו פינוהו תוך ז' אבל אם בתחלה קברוהו על דעת לפנותו מתחילין אבלות מיד ואם פינוהו תוך ז' חוזרין ומונין ז' משיקבר שנית ואם לא פינוהו עד לאחר שבעה כבר עבר אבלות ואין מתאבלין עליו פעם אחרת... אבל מי שטבע במים שיש להם סוף וכן כשיצא הקול שהרגוהו לסטים או גררתו חיה והקול נתברר שאמת הוא דאם לא נתברר הוה כמים שאין להם סוף כמובן מאימתי מונין ז' ול' משנתייאשו לחפשו ואפילו מצאוהו איברים איברים ומכירין אותו בסימני גופו אין מונין לו עד שימצאו ראשו ורובו או יתייאשו מלבקשו עוד ואם נמצא אחר שנתייאשו ממנו אין הקרובים צריכים לחזור ולהתאבל אלא הבנים אם הם שם בשעה שנמצא מתאבלים אותו היום דלא גרע מליקוט עצמות של אביו אבל אם אינם שם ושמעו כשעבר היום א"צ להתאבל ואין זה ליקוט עצמות ממש אלא קבורה ככל המתים דאלו היה ליקוט עצמות ממש היו כל הקרובים חייבים להתאבל אותו היום כמ"ש בסי' ת"ג אלא לענין בניו משום כיבוד אב חשבינן כליקוט עצמות [ומתורץ קושית הש"ך סק"ח ע"ש ודו"ק] וזה שכתבנו אם הבנים שם לאו דווקא דה"ה אם שמעו אף כשאינם שם [שם סק"ט] ולפמ"ש דאין זה ממש כליקוט עצמות י"ל דדווקא כשהם שם כבודו הוא שיתאבלו בניו עליו אבל כשאינם שם א"צ להתאבל אף כששמעו אך מלשון הטור וש"ע סעי' ז' שכתבו אבל אם אינם שם ושמעו אחר שעבר היום א"צ להתאבל משמע דכששמעו קודם שעבר היום צריכים להתאבל וכן יש להורות וקריעה אם לא קרעו מקודם חייבין עתה לקרוע כשמצאוהו". ע"כ. המגיה.

ה. מת לו מת שחייב להתאבל עליו, ולא נודע לו עד שבא למקום שמת שם המת. אם אפשר להגיע ממקומו למקום אשר שם המת תוך שתים עשרה שעות על ידי אמצעי תחבורה מצוי - כגון אוטובוס, רכבת, או מטוס - חרי זה מונה שבעת ימי האבלות יחד עם שאר האבלים לכשיגיע אליהם. ואפילו הגיע ביום השביעי, אם עדיין מצויים אנשים המנחמים את האבלים, מונה עימהם.

מקור הדין

עיקר מוצא דין זה במועד קטן (כא, ב) תנו רבנן: אבל, שלשה ימים הראשונים בא ממקום קרוב - מונה עמהן, בא ממקום רחוק - מונה לעצמו. מכאן ואילך, אפילו בא ממקום קרוב - מונה לעצמו. רבי שמעון אומר אפילו בא ביום השביעי ממקום קרוב - מונה עמהן. אמר מר שלשה ימים הראשונים, בא ממקום קרוב - מונה עמהן. אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן והוא שיש גדול הבית בבית. איבעיא להו הלך גדול הבית לבית הקברות מהו. תא שמע דאמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אפילו הלך גדול הבית לבית הקברות, מונה עמהן. מונה עמהן? והתניא מונה לעצמו. לא קשיא הא דאתא בגו תלתא, והא דלא אתא בגו תלתא. כי הא דאמר להו רב לבני הצלפוני דאתו בגו תלתא - לימנו בהדייכו. דלא אתו בגו תלתא - לימנו לנפשייהו וכו'. גמירי חבריה דרבי אבא בר חייא מרבי אבא, ומנו רבי זירא, ואמרי לה חבריה דרבי זירא מרבי זירא, ומנו רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא, אמר רבי יוחנן הלכה כרבן שמעון בן גמליאל בטריפות, והלכה כרבי שמעון באבל. כרבי שמעון באבל הא דאמרן. כי סליק אשכחיה לרבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא, אמר ליה אמר מר הלכה כרבן שמעון בן גמליאל בטריפות? אמר ליה אנא אין הלכה אמרי. כרבי שמעון באבל מאי? אמר ליה פלוגתא נינהו. דאיתמר, רב חסדא אמר הלכה, וכן אמר רבי יוחנן הלכה, רב נחמן אמר אין הלכה, ואין הלכה כרבן שמעון בן גמליאל בטריפות. והלכה כרבי שמעון באבל. דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל. עכ"ל הגמרא.

ובחולין (ג, א) הלכה כרבי שמעון באבל מאי היא? דתנן כל שלשה ימים הראשונים בא ממקום קרוב - מונה עמהן. ממקום רחוק - מונה לעצמו. מכאן ואילך, אפילו בא ממקום קרוב - מונה לעצמו. רבי שמעון אומר אפילו ביום השביעי בא ממקום קרוב - מונה עמהן. עכ"ל. ובפירוש סוגיא זאת רבו מאוד הדעות. כאשר יראה המעיין בב"י (סי' שעה).

ובתשובות הגאונים שערי צדק (חלק ג שי"ד סי' יז) וז"ל: ששאלתם ראובן מת אביו, ואותו היום שקברו אותו היה ראובן במקום רחוק, וליום אחר שקבר את המת נכנס ראובן למקום קרוב ועיכב שם בשלשה או בד' ימים, ואחר כך בא לביתו, מונה עמהם או מונה לעצמו. כך שנו חכמים (מו"ק כא) אבל ג' ימים הראשונים בא ממקום קרוב, מונה עמהם. ממקום רחוק, מונה לעצמו. רבי שמעון אומר אפילו בא בסוף שביעי ממקום קרוב מונה עמהם. ואף ראובן כיון שנכנס למקום קרוב, וגמרינן ביה הלכה כשמואל דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל (מו"ק י"ח ע"א. ע"כ.

פסק הדין בראשונים

והרמב"ם (הלכות אבל פרק ז, ד) פסק וז"ל: מי שמת לו קרוב ולא ידע עד שבא, אם היה במקום קרוב שהוא מהלך עשרה פרסאות שאפשר שיבוא ביום אחד, אפילו בא ביום השביעי, אם מצא מנחמים אצל גדול הבית, אע"פ שננערו לעמוד, הואיל ומצא מנחמים, עולה לו ומונה עמהן תשלום שלשים יום. ואם לא מצא מנחמים, מונה לעצמו, וכן אם היה במקום רחוק אפילו בא ביום שני מונה לעצמו שבעה ושלשים מיום שבא. עכ"ל.

כששמע קודם שבא

ומש"כ הרמב"ם "ולא ידע עד שבא" כתב הלחם משנה וז"ל: "נראה דדעתו כדעת הרא"ש ז"ל, שכתב המטור בשמו בסי' שע"ה, שלא שמע עד בואו אל אחיו. דאי נודע לו ביום שני והתחיל להתאבל, לא מסתבר כלל שיקצר אבלותו בשביל שבא אל אחיו. ולאפוקי מדברי הרמב"ן ז"ל דפליג בהא וזהו שכתב רבינו ולא ידע עד שבא".

וכן כתב בפירוש בשו"ת מהר"י מיגאש (סי' צא) שאם שמע מהאבלות אינו נוהג דין זה, אלא מונה מיום שמועתו. וז"ל: שאלה. מי שמת לו מת והוא במקום קרוב, והגיע לו השמועה שם אחר יום או יומים, ואח"כ בא אל אחיו בתוך שבעה, אם יהיה מונה עמהן לפי שבא ממקום קרוב, או אין מונה עמהן אלא אם לא שמע השמועה אלא בעת שהגיע דלא חיילא עליה אבלות כלל, אבל מי ששמע השמועה באותו המקום שהיה שם הנה נתחייב למנות לעצמו מיום ששמע. תשובה. מי שמת לו מת והוא חוץ לעיר והגיע אליו השמועה אחר יום או יומים ונתחייב באבלות, ואח"כ הגיע לעיר ומצא מנחמין אצל גדול הבית, חייב למנות לעצמו ולא יצא מהאבלות עד שישלמו לו ז' ימים מיום שהתחיל באבלות. לפי שמה שאמרו בא ממקום קרוב מונה עמהן הוא במי שלא חלה עליו אבלות אלא בשעה שהגיע אליהם. אבל אם כבר חלה עליו האבלות קודם הגיעו אליהם, הדין הוא שימנה לעצמו זולתם כמו שהיתה תחילת האבלות לו לעצמו זולתם וכו'. ע"כ. וכ"כ הרא"ש להדיא (מו"ק פרק ג סי' לח) כנז"ל בדברי הלחם משנה.

וכ"פ מר"ן בשו"ע (יו"ד סי' שעה, ח) וז"ל: מי שמת לו קרוב, ולא ידע עד שבא למקום שמת שם המת, או למקום קבורה, אם היה במקום קרוב שהוא מהלך י' פרסאות שאפשר שיבא ביום אחד, אפילו בא ביום הז', אם מצא מנחמים אצל גדול הבית, אפילו שננערו לעמוד, הואיל ומצא מנחמים (דהיינו שנוהגים עדיין קצת אבלות) (טור ורשב"א בתשובה), עולה ומונה לו עמהם תשלום שלשים יום. ואם לא מצא מנחמים, מונה לעצמו. וכן אם היה במקום רחוק, אפילו בא ביום שני, מונה לעצמו שבעה ושלשים מיום שבא. במה דברים אמורים, כשלא שמע שמת עד שבא. אבל אם נודע לו ביום השני והתחיל להתאבל, לא יקצר אבלותו בשביל שבא אצלם. עכ"ל. הרי שפסק כדעת הרמב"ם והרא"ש. וכן ציין בבאר הגולה לדין זה בשו"ע. ע"ש. וכ"כ בשו"ת דרכי נועם (חלק יו"ד סי' יט).

גדר מקום קרוב

ומקום קרוב כתב הרא"ש (מו"ק פרק ג סי' לח) בשם הגאונים שהוא עשרה פרסי סוגיא דחד יומא. כיון דאי שמע הוי מטי הכא בחד יומא כמאן דאיתיה בהדיא דמי. עכ"ד. ובשם הראב"ד ז"ל נתן טעם לשיעור זה, דהאי שיעורא דפרשי רבוותא אהכי סמכי לה, כיון דאי שכיב שיכבא סמוך לערב ונסתם הגולל עם חשיכה, ולמחר שדר ליה שליחא ומודעי ליה ומטי שליחא התם סמוך למנחה וליומא אחרינא מטי לגבייהו, נמצא משיג אותם תוך שלשה שעדיין הוא תוקפו של אבל. אבל אי מרחיק טפי, ואפשר דלא משיג להו תוך שלשה מונה לעצמו וכו'. ע"כ.

ומהלך יום אחד במהלך אדם בינוני איתא בפסחים (צג, ב) אמר רבי יוחנן כמה מהלך אדם ביום, עשרה פרסאות. ע"כ. והיינו ארבעים מילין, כמו שפירש"י שם. וכ"כ **ראבי"ה** (חלק א סי' א) שמהלך אדם בינוני ביום עשרה פרסאות, והולך בשעה ורביע יותר מפרסה. ע"ש. ובבית יוסף (או"ח סי' תנט) מהלך אדם בינוני עשר פרסאות ביום, שהוא שתים עשרה שעות, כדאיתא בפרק מי שהיה טמא (פסחים צג). ע"כ. וע"ע בשו"ת מהרי"ק (שורש קעג), ובספר לקט יושר (חלק א או"ח עמוד עט ענין ג), ובשו"ת פנים מאירות (חלק ב סי' קכג), ובשו"ת אבני שיש (חלק ב סי' קיח) ועוד.

אם חל שינוי בשיעור זה במשך הדורות

וראיתי בפת"ש (סי' שעה ס"ק ד) שבספר חמודי דניאל כ"י כתב שצריך לשער דווקא בפרסאות שהם שמונה אלף אמה, ולא מה שאנו נוהגין לקרות פרסה. וגם צ"ע שעכשיו אין כל אדם יכול לילך עשרה פרסאות ביום אחד. ע"כ.

ואנוכי הרואה בשו"ת מהרי"ק (שורש קעג) הנ"ל שכתב כל בתר איפכא. שיש מי שרוצה לחלק בין מהלך אדם בינוני שהיה בדורו של רבי יוחנן ודורו של רבי יודא למהלך אדם בינוני של עכשיו. ותאמר דאפילו שבימיהם היה מתחילת שקיעה עד צאת הכוכבים מהלך ד' מילין, אפילו הכי אינו שעה, שאז היו קלין וחזקי הטבע לילך במרוצה יותר. וגם תצטרך לדחוק ולומר דפרסאות דאומר ר' יוחנן למהלך אדם בינוני, אינם שוים לפרסאות שאנו מונין עכשיו לאדם בינוני, אלא האי כדיניה והאי כדיניה. על כן אי אפשר לחלק בין דור לדור וכו'. עכ"ד מהרי"ק. ע"ש. וצ"ע [וספר חמודי דניאל אמ"א לעיין בדב"ק].

מחלוקת אחרונים האם משערים במרחק או בזמן

והשתא דאתינן להכי באנו למחלוקת אחרונים כיצד לשער מקום קרוב או רחוק. אם כפי מרחק של הליכת עשרה פרסאות ליום, דהיינו ארבעים ק"מ, וכל שנמצא במרחק זה נקרא מקומו מקום קרוב. או שמא לפי זמן הליכה של עשרה פרסאות ליום, שכל פרסה היא שעה וחומש, דהיינו 72 דקות לערך, וכל שיכול לבוא בתוך שיעור זמן זה, שהוא שתים עשרה שעות, ולא שנא לן אם ברכב או בסוסים, אם באוניה בלב ים או במטוס בשמים, נקרא מקומו מקום קרוב.

שבשו"ת האלף לך שלמה (חלק יו"ד סי' שט) כתב וז"ל: ע"ד שאלתו אשיבהו בקצרה. הנה זה ודאי דקרובה ורחוקה הנאמר באבלות ר"ל תלוי רק ביכול לילך ברגליו, לא בסוסים ופרדים. וש"ס מפורש הוא בפסחים (דף צד, א) ת"ר הרי שהיה חוץ למודיעים והיה יכול לבוא בסוסים ופרדים, יכול יהא חייב, ת"ל ובדרך לא היה והרי היה בדרך. ופרש"י דחוץ למודיעים דרך רחוקה הוא. הרי מפורש אף דיכול לבוא בסוסים נחשב רחוקה. ואפשר דמכאן סמכו חז"ל תקנתם דהנה שם אמרינן יכול היה לפנים מן המודיעים ואינו יכול לבוא מפני קרונות, ת"ל ובדרך לא היה הרי לא היה בדרך. ע"ש. א"כ מוכח דעד עשרה פרסאות ברגליו לא נחשב בדרך, אבל יותר מזה נחשב בדרך. ולכך ע"ז סמכו לחלק בזה. וזה ברור ונכון. עכ"ל. הרי להדיא שנקט שבמרחק דברו חכמים, ואף כשיכול להגיע ע"י אמצעי אחר תוך י"ב שעות, לא חשיב מקום קרוב.

ובשו"ת מהר"ם שי"ק (יו"ד סי' שפא) כתב להביא ראייה מהגמרא דפסחים (צד, א) הנ"ל. ואע"פי שמתחילה סבר שבמרחק משערינן, שמוכח לכאורה מפסחים הנ"ל שדווקא במהלך ברגל ולא בסוסים ופרדים, ועוד כתב וז"ל: אלא ששמעתי מפי מרן הגאון בעל חת"ס זצ"ל אמר שגדול אחד מחכמי הדור בפראג, וכמדומה שהוא הגאון מהר"ם פישלעס זצ"ל, פסק להקל בכיו"ב ואמר דעתה

דקביע בי דואר במתא ויכולים לבוא ממקום למקום ביום אחד ע"י בי דואר, נקרא המקום ההוא מקום קרוב. והגאון נוב"י אמר על זה שכבר הורה זקן. ומרן הגאון זצ"ל אמר שמזה נוכל לומר גם בדורינו. אלא דחזיתיה לדעתיה דמרן זצ"ל שאמר זה לחידוש ולא אמר זה לנו הלכה למעשה. ובפרט הרי אמרו ב"ב דף ק"ל והובא בשו"ת חת"ס (סי' שא) שכל שלא אמר הלכה למעשה אין סומכים עליו. עכ"ל. הרי שלא רצה לסמוך על דברי הגאון חת"ס בזה. ואעפ"כ בסוף דבריו כתב דנהי שסוסים ופרדים לאו קביעי וקיימי, אבל עכ"פ יכול לילך במרוצה. ובאמת שגם זה לא קביע וקיים משום שעייף וייגע. אבל שיעורא דרבנן בהליכה ברגליו בנחת, קביע וקיימא. ואפילו אם האדם חלוש או חולה והתענג מהציג רגלו על הארץ שאינו רגיל ללכת ברגליו, מ"מ זהו מקרי אונס, ואונס כמאן דעבד דמי [ר"ל שאפילו לא עשה כמי שעשה דמי]. אבל אונס ממון, שיש עניים שאינם יכולים לנסוע ברכבת או באמצעי אחר מחמת יוקרא, שאין ידם משגת בזה, אין זה שיקול. שאע"פי שאמרו בנדרים (ז ע"ב) שעניות מצויה, י"ל שגם חולי שכיח. אך הנראה שחז"ל שיערו דרך אמצעית, שבודאי יש מי שיכול ללכת ט"ו פרסאות ליום, ויש שרק חמש. וכן זה השיעור של עשרה פרסאות לא נאמר אלא בזמן שהימים שווים. וכמו כן יש שהולכים ברגל ויש בקרון, ויש ברכבת, ועליך לתפוס את האמצעי דהיינו בקרון. ושו"ר שנדפס בשומר ציון (מכתב קי) תשובה ע"ז ושם האריך לאסור שכל תיקון חז"ל שווה. עכת"ד.

ודברי הגאון מהר"ם שי"ק אינם מובנים ומבוארים די הצורך. שבהיות שבידו ראייה מגמרא ערוכה (פסחים צד, א) שבסוסים ופרדים עדיין מקרי מקום רחוק, כיצד שבקה לומר שכל שיעורי חז"ל בממוצע, ועכ"פ קרון יש להקל בו שיקרא מקום קרוב כשיכול לבוא בקרון בפחות מזמן הליכת עשרה פרסאות, כלומר שתים עשרה שעות. ומאי שנא מסוסים ופרדים שכולם קביעי וקיימי גם כן.

ומעתה יש פנים לסברת גאון יעקב אורנשטיין בספר ישועות יעקב (או"ח סי' רמט אות א) שהביא דברי הרב בית יעקב בתשובה (סימן ל"ה) שכתב מהא דפסחים (צד, ב) בדרך רחוקה וכו' הרי שיכול לבוא ע"י סוסים ופרדים וכו' ת"ל ובדרך לא היה. ומשמע שאין חילוק בין בא ברגל או בסוסים. שלעולם ריחוק משערינן בהליכה ממש. ויש לדחות דשאני התם דגלי לן קרא. עכת"ד. ובזה למדנו שאין להביא משם ראייה כלל אלא לדיני קרבן פסח בלבד, אך לא לשאר דינים.

והן אמת שראיתי להב"ח (או"ח סי' רמט) שכתב שלענין הליכה ג' פרסאות בע"ש נראה שזה בהליכה ברגליו דווקא, וכדמשמע מהרמב"ם ושאר פוסקים. אבל בעגלה או בסוסים נהגו העולם להקל, והנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגים מאשר יהיו מזידים. ומכל מקום צריך ליזהר שלא יהלך עד עת ערב אפילו ממהר כדי לבוא לעירו ולביתו כי הרבה פעמים נכשלים שמחללין שבת שאינם באים לעיר עד הלילה אלא ישבות פרסה או שתים רחוק מן העיר בכפר ולא יחלל שבת. עכ"ל הב"ח.

ומדבריו מובן שמשערינן בהליכה ברגליו דווקא, אבל הליכה רבה יותר ע"י עגלות וכדומה, על אף שהוא שיעור ג' פרסאות לפי זמן, אין לאסור בזה והנח להם לישראל.

וכן מוכח מדברי המשנ"ב (סי' רמט ס"ק א) על מש"כ מר"ן (רמט, א): "אין הולכים בערב שבת יותר משלש פרסאות". וז"ל המ"ב: יותר מג' פרסאות, מתחילת היום. והוא קרוב לשליש היום, כפי מהלך אדם בינוני עשר פרסאות ביום. ובנוסע בעגלה או רוכב על סוס

דנוסע במהרה, יוכל ליסע הרבה יותר משלש פרסאות עד שליש היום. ומהב"ח משמע להקל בנוסע בעגלה ליסע אפילו אחר חצות היום, ובלבד שיעמוד לשבות בעוד היום גדול בכדי שיוכל להכין צרכי שבת. עכ"ל.

ובאמת שכ"כ להביא ראיה בשו"ת חלקת יעקב (יו"ד סי' רכא) וז"ל: והיטב אשר דיבר בזה בבית שלמה (יו"ד סי' רכא) להביא ראיה ממג"א בשם הב"ח (ריש סי' רמט) לענין הדין אל יהלך אדם בע"ש יותר מג' פרסאות (וזה גמרא ערוכה סוכה מד, ב), וכתב המג"א דאם הוא יושב בעגלה יכול ללכת יותר, ומ"מ יזהר שיבוא בעוד היום גדול. חזינן דאף דמבואר בגמרא להדיא דיותר מג' פרסאות בע"ש אסור לילך, מ"מ בעגלה מותר משום דזיל בתר טעמא, וכשנשתנה הטעם נשתנה השיעור. עכ"ל.

ועין רואה להרב פתח הדביר (חלק ד בהשמטות לחלק ב סו"ס ריט לפנינו דף שיג) שהביא דברי הרב בית יעקב (סי' לח) שהביא הא דפסחים הנ"ל. וכתב שאין לחלק בין בא במרוצה לבא בנחת. שלעולם שיעור מיל נשאר בעינו. ואומנם מעיקרא סבר לומר דשאני קרבן פסח דגלי לן קרא בהיה בדרך וכו'. ושוב חזר לדחות סברא זאת. כיע"ש. והגם שמהר"י ליפשיץ בפירושו על המשניות (הוא פירוש תפארת ישראל) סבר מתחילה לומר שבבא במסילת הברזל לא דומה לבא בסוס ופרד. וכשנזכה ובזמננו יהיה קרבן פסח, ישתנה זה השיעור וכו'. ע"כ. שוב כתב בהשמטות שנזכר בברייתא דפסחים (צד, ב) וחזר בו מסברתו. ולעולם ישאר השיעור במקומו, בין ברגל ובין בסוסים. עכת"ד.

וכ"כ מהרי"ש נתאנזון בשו"ת שואל ומשיב (מהדורה קמא חלק ג סי' קג) שאף שכהיום יש נתיבות ברזל ויכולים ליסע הרבה פרסאות ביום, מ"מ לא מיקרי מהלך יום אחד, כמ"ש בחבורי יד שאול עודנו בכת"י בסי' שעה שם, דאין משערין רק במה שהוא ע"פ דרכי הטבע לא ע"פ תחבולות שנתחדשו בזמנינו, דאל"כ ישתנו דרכי התורה מדי יום ביום. כי בכל זמן וזמן יסבו בלכתן. כבר נתחדש ענין לופט באלאן (כדור פורח) ועיין מכות (דף ה) מהו דתימא ניחוש לגמלא פרחא קמ"ל. ואף לפמ"ש התוס' יבמות (קטז) בשם הר' מנחם כל שלא נודע הדבר אנו משערין ריחוק וקרוב במה שהוא ע"פ טבע. והארכתי בדברי הש"ס פסחים (דף צד) לענין קרבן פסח מן המודיעים לפנים יעו"ש. וכעת מצאתי בשו"ת נקוב בשם חכמת שלמה הנספח להר המור להגאון מהר"ם בנעט (סי' ג) העלה להלכה כן. וע"ש. עכ"ד. ובאמת שביד שאול הנ"ל הניח בצ"ע, דספק אבלות להקל. כיע"ש. וצ"ל שבתשובתו שהיא מאוחרת יותר, החליט בזה לחומרא.

גם השדי חמד (מערכת אבלות אות עג) הביא דברי הרב זכור לאברהם אביגדור שנשאל במי שיש לו שני דרכים. האחד ביבשה והוא יותר מעשרה פרסאות, והשני דרך אניה בלב ים שהוא עשרה פרסאות, איך לדונו. ומסקנתו שלא מקרי מקום קרוב. וע"ע שם במפתחות משום שלא נתנו חז"ל דבריהם לשיעורים, וצריך שיהיו לא יותר מעשרה פרסאות בין ברגל ובין באניה, בין בקיץ ובין בחורף. ע"ש. ומינה נמי למסילת הברזל. וכ"כ בספר ויען אברהם להגאון מוהר"ף שהביא דברי מהר"י ליפשיץ בפירושו למשניות הנקרא בשם תפארת ישראל (פרק ט דפסחים) ודחאם מהלכה. כיע"ש. וכן בספר תורה מציון ראיתי שרב גדול אחד עמד על החקירה בעניין מסילת הברזל, ומסיק גם הוא להחמיר, דלא חיישינן להמצאות. ע"כ. יע"ש.

ושוב ראיתי בשו"ת יביע אומר (חלק א או"ח סי' יג) שהביא תמצית לשון הרב ויען אברהם (חלק יו"ד סי' לח דף לח, ב) שאחר שהביא דברי הפתה"ד (הנז"ל) כתב שהלב מהסס, שזהו בדרך שההווה לילך ברגליו, וכשרוכב הוא

כדי לרוץ, אבל היכא שההווה ודרך העולם לילך כן, מי יאמר שלא יחשב עתה המהירות במסילת הברזל כבא ממקום קרוב. והש"ס פסחים מירי שדרכו לילך ברגליו, ורוכב כדי למהר. אבל הכא הוי כמו אילו היה בעיר אחת דרך רחוקה, ומצאו דרך מפולש, והנה נא העיר הזאת קרובה, היתכן לומר דחשיבא דרך רחוקה. והכא נמי במסילת הברזל שלפי האמת הוא דרך אחרת, ונתבטל אותו מעבר שהיו עוברים בו, ואם ילך אדם בדרך הראשון מסתכן מלסטים וחיות רעות, וא"כ איך לא יקרא זה רחוק ונתקרב. והצ"ע. עכת"ד הרב ויען אברהם.

ואנוכי הרואה בשו"ת יביע אומר (שם) שהביא דברי שו"ת מקור חיים (סי' ב) שנשאל בדין זה של אבלות והביא דברי הגאון שואל ומשיב קמא (חלק ג) שכתב דלא מקרי מהלך יום אחד, שאין משערין אלא במה שהוא ע"פ דרך הטבע, ולא ע"פ תחבולות שנתחדשו בזמנינו, שאל"כ ישתנו דרכי התורה מדי יום ביומו. וכתב ע"ז הרב מקור חיים שאין נ"ל כן. ויש להביא ראיה לזה ממ"ש בפסחים (צד, א) ת"ר היה חוץ למודיעים ויכול ליכנס בסוסים ובפרדים יכול יהא חייב, ת"ל ובדרך לא היה, והוא היה בדרך. אלמא אי לאו קרא דבדרך לא היה, הו"א שיהיה חייב כרת אם יכול ליכנס בסוסים ובפרדים, דחשיב מקום קרוב כיון שיוכל לבא, אלא דגלי קרא ובדרך לא היה שפטור מכח גזה"כ. ולכן גבי אבלות מקרי מקום קרוב. וזו ראיה מוכרחת. גם מה שנתחדש בזה"ז הוא ע"פ דרך הטבע, ולא שייך בזה שנוי בדיני התורה. עכת"ד. ע"ש.

ובאמת שכבר כתב רשכבה"ג הגאון הבן איש חי בשו"ת רב פעלים (חלק ב יו"ד סי' מ) בענין מי שהיה במקום אחד ומת לו מת בעירו, ולא ידע עד בואו לעירו ביום חמישי או ששי למיתת המת, ומצא שם אבלים וגדול הבית ג"כ עמהם. אתמר בגמרא דמו"ק (כא, ב) ת"ר אבל שלשה ימים ראשונים בא ממקום קרוב מונה עימהם וכו'. רבי שמעון אומר אפילו בא ביום השביעי ממקום קרוב מונה עימהן. ופסקו הרמב"ם ומרן ז"ל בש"ע כרבי שמעון. ושיעור מקום קרוב פירשו בהלכות גדולות דהיינו עשרה פרסאות שהוא מהלך יום אחד. ולמדו זה השיעור ממ"ש בגמרא דפסחים (דף צג, ב) גבי קרבן פסח ע"ש. וכתב הרב חם"ל אלקלעי (יו"ד סי' כ) דשיעור זה של מהלך יו"ד פרסאות הוא מהלך אדם בינוני ברגליו, ואין השיעור על רכיבתו על הסוס. והוכיח זה מגמרא דפסחים (דף צד, א) ת"ר היה עומד חוץ למודיעים ויכול להיכנס בסוסים ופרדים, יכול יהא חייב ת"ל ובדרך לא היה, והלה היה בדרך. ע"כ. נמצא מקום קרוב לא חשיב אלא מקום שיוכל לילך אדם בינוני ברגליו בנחת ביום אחד, דהיינו י"ב שעות או אדם קל ברגליו ביו"ד שעות, אבל כשהוא יותר מזה חשוב מקום רחוק. עכ"ד. וא"כ לפ"ד אם בדרך ההוא יש קרון או מסילת ברזל של אש שקורין שימנדיפי"ר שיוכל לילך ביום אחד שיעור מהלך כמה ימים, אין משערים בכך, וחשיב זה מקום רחוק. אמנם יש כמה גדולים מן האחרונים דם"ל כל שהוא יכול לבא למקום המת והאבלים ביום אחד, אע"פ שאינו מגיע לשם אלא על ידי הילוכו במסילת הברזל של אש, חשיב מקום קרוב ומונה עמהם אע"פ שהגיע לשם ביום האחרון של האבלות, משום דהוה מצי לבא במסילת הברזל ביום הראשון שהוא התחלת האבלות. והגם דאיכא אחרונים דפליגי בזה, הא הלכה פסוקה היא דאמרו הלכה כדברי המקל באבל. ועוד דהמקילים מסתבר טעמייהו, כי רז"ל אמרו מקום קרוב ומקום רחוק ולא נקטי שיעור. והגאונים פירשו דמקום קרוב הוא שיעור מהלך עשרה פרסאות שהוא יום אחד, שלמדו זה מדין קרבן פסח, דאמר ביה דרך רחוקה, ופרשו בגמרא שיעור זה בו. ואם תאמר מה

תשיב על הוכחה זו דאמרו בגמרא על קרבן פסח דמוכח מינה הרב חם"ל אלקלעי הנז"ל, הנה כבר בא חכם ויישב הדבר הזה שפיר. והוא דראיתי להגאון חכמת שלמה ז"ל (סי' יג) שנתעורר בהא דפסחים הנזכר דמשמע אע"ג דיכול להיכנס בצבים ופרדים מקרי דרך רחוקה. ותירץ דיש לחלק בין ענין חיוב לבין ענין פיטור. דהתם לא מחייבי ליה להיכנס בצבים ופרדים ולחייבו כרת אם לא בא. אבל לפטור שפיר יש לומר דמצי למנות עם האבלים, משום דאפשר לבוא בצבים ופרדים. ובאמת בכה"ג נמי גבי פסח, אם שחטו עליו, כל שיכול לבא בצבים ופרדים, יצא. דהא לפטור מהני עכ"ד. ע"ש. ויפה כתב לחלק בזה. ועל כן שפיר יש להורות בהיכא דאיכא מסילת ברזל שקורין שמנדיפי"ר דהיה יכול לבא בו ביום הראשון ביו"ד שעות או בי"ב, חשיב מקום קרוב, אע"פ שהוא לא בא בו ביום ראשון, ואע"פ שהוא בא בדרך אחרת שלא רכב במסילת הברזל, ולכך לא הגיע אלא עד יום האחרון של האבלות, עכ"ז הוא מונה עמהן ויוצא עמהן. עכ"ל הרב בן איש חי.

וחידש לנו בזה שכל עצם שיעורו של מקום קרוב אינו מדינא דגמרא, ורק מדברי הגאונים ששיערו מקום קרוב כמהלך יום אחד. ועוד הרווחנו מדבריו שמה שכתב הגאון חכמת שלמה קויעטעש, לא בסכינא חריפא פסק לה,שאין לסמוך על מסילת הברזל או דבר אחר, וכפי שכתבו כמה מהפוסקים בשמו. אלא כל בתר איפכא שבאבלות יש לסמוך בזה על מסילות הברזל או על סוסים ועגלות, ורבותא השמיענו שגם אם לא בא במסילת הברזל, אלא בדרך אחרת ושהה בשל כך עד יום שביעי, אע"פי כן מונה עמהם. שאם רצה היה בא במסילת הברזל ומגיע תוך יום. ואם היה ספר זה מצוי אצלי לעיין בדב"ק, אלי היה מקום לתמוה על כל הפוסקים אשר הביאו דברי הרב הנ"ל לחומרא, והרי הבן איש חי מביאו לקולא דווקא.

ואנוכי חזון הרביתי בשו"ת חלקת יעקב (יו"ד סי' רכא) שכתב לבאר כוונת הגמרא דפסחים (צד, א) הנ"ל וז"ל: והכוונה לפע"ד שלא נאמר ובדרך רחוקה לא היה, רק ובדרך לא היה. שזה משמע אף שלעובדא דמילתא והמציאות הוא אינו בדרך רחוקה שיכול להיכנס בסוסים ופרדים, אפילו הכי פטור משום שהיה בדרך. ופירשו לנו חז"ל כוונת התורה, דכל שהוא ט"ו מיל רחוק מירושלים, לרמב"ם קודם חצות ולרש"י אחר חצות, זה שיעור שאין אדם יכול להלוך ברגליו בנחת ולהגיע שמה כבר פטור, ואינו מחויב לילך במהירות או לשכור סוסים ופרדים, רק כשיכול לילך בנחת ברגליו, ואם לאו אין חיוב פסח עליו, ואף שהמציאות שיכול לשחוט הפסח ע"י איזה אופן וכנ"ל... אבל שיעור של עשרה פרסאות הנאמר באבלות לא נאמר בגמרא כלל... ובבה"ג הלכות אבל וכמה מקום קרוב י' פרסי סאגיא דחד יומא. כיון דאלו שמע ביומא קמא הוי מצי מייתי כמה דהוה איתיה מעיקרא דמי. וכן הלשון ממש ברי"ף שם ובר"ן שם ובראב"ש פ"ג דמו"ק סי' ל"ח וז"ל פירשו הגאונים כמה מקום קרוב ג"כ ממש לשון בה"ג ורי"ף כתב הראב"ד האי שיעורא דפרשי רבוותא בהכי סמכי לי כיון דאי שכיב שיכבא סמוך לערב ונסתם הגולל עם חשיכה, ומחר שדר לי שלוחא ומדעי ליה וכי מטו שלוחא התם סמוך למנחה, וליומא אחרינא אתי לגבייהו, נמצא משיג אותם תוך שלשה שעדיין הוא תוקפו של אבל..... ושיעור זה ד' פרסאות אינו כגזירת הכתוב הנאמר לשיעור, רק בכדי שאפשר שיבא ביום אחד חשבינן ליה כמו דאתא, וכנ"ל בלשון הראשונים. אם כן בשלמא בימים ההם שלא היה מהנהגת המדינה סדר מסודר לנסיעות, לא שייך ליתן השיעור דמקום קרוב, כל שיכול לבא באותו היום וליתן לכל אחד שיעורו בידו,

לאחד יש לו סוס ורכב והאחר לא, להאחד יש לו גמל פורח לא להשני, ולכן נתנו הראשונים השיעור מהלך י' פרסאות ברגליו, שאפשרות זו יש לכל אחד ואחד זה י' פרסאות שיכול כל אחד ואחד לילך ברגליו. דמה יעשו שני אחים הדרים במקום אחד, לאחד יש לו סוס לרכוב עליו ולא להשני, וכשבאו לגדול הבית האחד ימנה עמהם ולא זה השני, ולפעמים יוכל היות שבהזדמנות בא זה השני שאין לו סוס לרכוב עליו רק בא ברגליו עוד קודם מזה שיש לו הסוס לרכוב עליו, וזה הוי כחוכא ואטלולא, שזה שבא בראשונה יעמוד באבלתו וזה השני יפסוק מאבלתו קודם לו, וגלל כן נתנו הפוסקים שיעור השוה לכל אדם, מפני שלא היו כלל וכלל אמצעי נסיעה השוה לכל נפש רק ההליכה ברגליו. אבל כעת שיש אמצעי נסיעה מסודרים לכל נפש, רכבת או אוירון, ואם היה נודע לו לאבל ביום ראשון תכף היה נוסע שמה ביום אחד. והראיה שבשעה ששמע נסע שמה ביום אחד, אם כן מדוע לא יתקרא זאת בא ממקום קרוב, שהרי אפשר לו שיבא ביום אחד, וכלשון הרמב"ם והמחבר ושארי הפוסקים. דהא חזינן בכל הני פוסקים כשאומרים השיעור די' פרסאות, מדגישים תיכף מפני שיכול לבא ביום זה, א"כ זה העיקר, ולא השיעור די' פרסאות, כיון שנשתנו סדרי המסעות. עכ"ד הרב חלקת יעקב.

וכן כתב הגאון ר' רפאל אהרון בן שמעון בספר **נהר מצרים** (הלכות אבלות אות פז) שכן המנהג במצריים. שכל שהאבל בא תוך יום אחד ממקומו ועד מקום המת, מונה עמהם. ואפילו בא במסילת הברזל שהולכת מאה פרסאות ליום. וכן כתב רב אחאי גאון בספר נוה שלום (אות יח) וכתב עוד שהרב הר המור כתב שרבנים מפורסמים כתבו להקל בדין זה. כיע"ש. וגם הוא ז"ל לא מיחה בידם. וצריכים אנו להבין למה אמרו הגאונים בדין זה ששיעורו הוא עשרה פרסאות. ולמה לא למדו מפסח שאינו רשאי לבוא בסום ופרד. וכל שהוא שיעור של ט"ו מילין פטור מקרבן פסח. ולמה לא נילף מינה שפסח דאורייתא ויש בה כרת ושעורה בט"ו מילין. וכש"כ באבלות דרבנן. ומוכרחים אנו לומר שדעת הגאונים להקל באבלות. ואע"פי שאין מי שיכול ללכת ברגליו עשרה פרסאות, דהיינו שתיים עשרה שעות בלא הפסק. אלא שעיקר הטעם בדין זה שכל שיכול האבל לבוא תוך יום אחד למקום המת, יחשב כנמצא שם ומונה עמהם אע"פי שמהלך עשרה פרסאות אינו מצוי בכל אדם. אלא שנתנו שיעור שאם ימצא מי שיכול ללכת ברגליו שיעור זה, יהיה עמם תוך יום. ה"ה למי שאינו יכול ללכת כ"כ. ולפי זה עיקר טעמם שיכול להיות שם ביום אחד. ולמה יגרע מי שיבוא במסילת ברזל או בדרך אחרת. ולומר שאין מסילת הברזל דבר טבעי, כבר השיב בספר נהר שלום ע"ז בדברים המצודקים. ובפרט עתה בדורינו שכמעט רוב העולם מחובר ע"י מסילת ברזל, והרי זה טבע ההליכה והנסיעה בזה"ז, חדלו עוברי אורח ברגל. וגם עיקר מציאותו אינו שלא כדרך הטבע. עכת"ד הרב נהר מצרים. ע"ש בדבריו.

וכן כתב בפשיטות בשו"ת מהרש"ם (חלק ה סי' יב) וז"ל: אם אמנם י"ל דבזה"ז שנתפשט מרכבת הברזל רחוקים נעשו קרובים וכמ"ש כה"ג בשו"ת ח"ש שבסוף שו"ת הר המור (סי' יג) לענין אבילות בדין רחוק עשר פרסאות ע"ש בזה. עכ"ל.

וכ"פ בערוך השולחן (סי' שעה אות יז) להקל בזה. כיע"ש. וכן פסק להקל בשו"ת ציץ אליעזר (אבן יעקב סי' מא) והעיר שם ע"ד הרב גשר החיים שלא הזכיר מזה. ושכ"ד השדי חמד (אבלות אות עג וברכות סי' ב אות יד). **ושכ"כ** מהרש"ם (חלק ה סי' יב) **ורב פעלים** (חלק ב יו"ד סי' מ וחלק ג סי' כד). וכן נראית דעת החת"ס והנו"ב שהביא בתשובות מהר"ם שי"ק (יו"ד סי' שסא). וטיסה באווירון בזה"ז כנסיעה ברכבת בזמנם,

שנתפשט מאוד ורבים מעדיפים אותו על פני רכבת ואמצעים אחרים. ע"כ. ולא שלטה עינו בדברי מהרש"ם (חלק ג סי' שם) שכתב כן בשם כמה אחרונים. ומ"מ כולהו סברי מרן ורבנן להקל ביכול לבוא תוך יום שמקום קרוב מקרי, ומונה עמהם, לא שנא רכב לא שנא בסוסים או בכל דרך אחרת.

ובצפייתנו ציפינו לגאון עוזינו ועט"ר מרן מלכא שליט"א בשו"ת יביע אומר (חלק ז יו"ד סי' מג אות ג) שבשו"ת חסד לאברהם אלקלעי (חלק יו"ד סי' כ) העלה שלא שיערו חכמים אלא בהליכה בינונית ולא בנסיעה על סוס ורכב. ע"ש. וכתב ע"ז הפני יצחק אבולעפייא (חלק ה' בהשמטות לחלק יו"ד סו"ס יא) שלפי זה כ"ש לרוכב בסוסי אש וברכב אש במסילת הברזל שהולכת במהירות רבה יותר מסוסים ופרדות עשר ידות, שבודאי לא חשיב בא ממקום קרוב, ומונה לעצמו דוקא. ע"כ. אך בהשמטות שבסוף הספר (דף קפו, א) הובאה תשובת הגאון הראש"ל רבי יעקב מאיר ז"ל שכתב דמאי דפשיט"ל להרב פני יצחק דחשיב מקום רחוק ומונה לעצמו, וסמוכות שלו עפ"ד החסד לאברהם, לבבי לא כן יחשוב, מאחר שמצינו ראינו להגאון מהר"י בן ואליד בשו"ת ויאמר יצחק (חלק יו"ד סי' קד) שהורה להקל וסיים בסו"ד "וכן עשינו מעשה בהסכמת החכמים שישלים אבלותו עם שאר האבלים". וא"כ הגם שיש רבים דלא ס"ל הכי, אמרינן הלכה כהמיקל באבל, ומסילת הברזל מקום קרוב מקרי וכו'. ושוב בתשובה אחרת העיר הגאון ר' יעקב מאיר ממ"ש המהר"ם שיק שעשה פשרה בין הליכה למסלת הברזל, דהיינו קרון, וכתב ע"ז, וכל לגבי דידן כדאים הם הגאונים מהר"ם פישלם והנוב"י והרב ויאמר יצחק לסמוך עליהם במה שפסקו להקל, ואמרינן הלכה כהמיקל באבל, וענין הפשרה של המהר"ם שיק לא ידעתי מנ"ל וכו'. עכת"ד. והגאון רבי יצחק אבולעפיא בתחלה עשה שם סניגורין לדבריו שאפשר שאילו ראו הגאונים ראיית החסל"א הוו הדרי בהו וכו', ושוב הדר הוא לכל חסידיו וכתב שהדין עם הגאון ר' יעקב מאיר ז"ל בזה שהכלל דהלכה כהמיקל באבל דוחה כלל אחר מלפניו, וכמ"ש במהרת המים (דף טו, ב אות סז) וכו'. ולכן אף דבעלמא אמרינן להאי כללא דאילו ראו ראיות הפוסק אפשר דהוו הדרי בהו, כאן יש לפסוק כגאוני אשכנז והרב ויאמר יצחק להקל, משום שהלכה כהמיקל באבל. עכת"ד. ומעתה גם בטיסה במטוס הקבוע בכל עת שבזמנינו חשיב שפיר מקום קרוב ומונה עמהם. וכן מתבאר בשו"ת חלקת יעקב (חלק ג סי' סז) ודחה הראיה מפסחים (צד, ב) הנ"ל. עכ"ל הרב יביע אומר.

הכרעת ההלכה

ומאחר שרבו הסוברים להקל בזה, ועוד שאפילו היו מועטים יש ללכת אחר דבריהם שהלכה כהמיקל באבלות, הכי נקטינן להלכה ולמעשה.

מאימתי משערים

וקביעת מקום קרוב או רחוק תלויה בשעת קבורה וסתימת הגולל. שאם היה במקום קרוב, היינו תוך עשרה פרסאות שהם שתים עשרה שעות, אע"פי שנתרחק יותר לאחר מכן, שעת סתימת הגולל היא הקובעת.

וכמו שפסק בשו"ת מהרש"ם (חלק ג סי' שם) וז"ל: מה ששאל באישה שהיתה בדרך ומת לה ילד, ובעלה התחיל להתאבל אחר קבורה. ובשעת קבורה היתה תוך עשרה פרסאות, ואח"ז הרחיקה נדוד וחזרה ובאה לביתה. אם נלך אחר שעת קבורה. הנה מלשון הרשב"א שבבדה"ב הנ"ל שכתב וז"ל כתב הרשב"א שנשאל במ"ש בא ממקום קרוב מונה עמהם אם צריך להתעכב שם וכו'. והשיב כל שבא ממקום קרוב נעשה טפילה להם והו"ל כאלו היה עמהם משעה שחלה האבילות דהיינו משיסתם הגולל. ומונה עמהם דקאמר מונה כהם קאמר שרואים כאלו

היה עמהם והתחיל למנות משעה שהתחילו הם למנות. עכ"ל. א"כ הכל תלוי בשעת חלות האבילות משנסתם הגולל וכיון דבאותה שעה היתה במקום קרוב והוי כחלה אז האבילות עליה דגם בהרחיקה נדוד מ"מ לא בטיל האבילות ממנה. עכ"ל.

ודע שכל האמור הוא באופן שיש מטום או רכבת מצויים באותו מקום ודרך האנשים להשתמש בהם באופן קבוע. וכמו שהעיר לנכון בשו"ת **רב פעלים** (חלק ג יו"ד סי' כד) שאז משערים שיעור של עשרה פרסאות, דהיינו שתיים עשרה שעות על פי אותם כלי תחבורה. ואפילו לא בא אלא ע"ג חמור ושהה בדרכו שלושה או ארבעה ימים או יותר, שעכ"פ יכול לבוא ביום אחד מקרי. אבל אם אין רכבת או מטום מצויים שאותו מקום, לא משערים בהם, אלא בכלי תחבורה אחר המצוי שם.